

Etikundervisning som förändrar

Konfirmandundervisningens potential som formativ praxis

Jakob Edman

Pro gradu avhandling i Teologisk etik med
religionsfilosofi

Handledare: Laura Hellsten

Fakulteten för humaniora, psykologi och
teologi

Åbo Akademi 2019

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling Pro Gradu

Ämne: Teologisk etik med religionsfilosofi	
Författare: Jakob Edman	
Arbetets titel: Etikundervisning som förändrar: Konfirmandundervisningens potential som formativ praxis	
Handledare: Laura Hellsten	
<p>Abstrakt:</p> <p>Denna avhandling undersöker hur etikundervisningen i konfirmandarbetet i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland kan förstås som formativ praxis. Forskningsfrågorna som avhandlingen svarar på är vilken syn på etikundervisning som präglar konfirmandplanen <i>Ett stort under</i>, om det finns en relation mellan etikundervisningens innehåll och kristen praxis i planen, samt vilken sorts människosyn och inlärningssyn som behövs för att en vision om etikundervisning som livslångt lärande ska kunna tas på allvar.</p> <p>I analysen av konfirmandplanen finner jag formuleringar som stöder tanken om att etikundervisningen ska kunna leda till en verklig förändring i konfirmandernas liv och att denna process av att växa i tro och kärlek ska kunna fortsätta hela livet. Samtidigt finns det brister i konfirmandplanens tillvägagångssätt när det kommer till förverkligandet av visionen. Med hjälp av James K. A. Smith och Sarah Coakley visar jag hur en syn på etikundervisning som formativ praxis kan stöda konfirmandplanens vision. Utgående från en förståelse av människan som en begärande varelse blir undervisningen mål att konfirmandernas begär ska riktas rätt i förhållande till Gud. Det här är en process som fortsätter hela livet och i denna process har kristen praxis, som exempelvis gudstjänstliv och bön, en avgörande roll. Samtidigt är det Guds Ande som åstadkommer förändringen i konfirmandernas liv.</p> <p>I avhandlingen visar jag också hur visionen om etikundervisning som formativ praxis konkret kan tillämpas i konfirmandarbetet. Med hjälp av Smith, Coakley och konfirmandplanen ger jag exempel på hur etikundervisning med en strategi för formning kan se ut.</p>	
Nyckelord: konfirmandundervisning, etikundervisning, formning, människosyn, kristen praxis, konfirmandplan, konfirmandarbete	
Datum: 3.4.2019	Sidoantal: 86
Abstraktet godkänt som mognadsprov:	

Innehåll

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Uppgift och forskningsfrågor	3
1.3 Material	4
1.4 Metod	8
1.5 Disposition	10
1.6 Centrala begrepp	11
1.7 Forskningsfältet	13
2 Etikundervisning i <i>Ett stort under</i>	18
2.1 Etikundervisningens innehåll	18
2.1.1 Ansvar för sig själv	20
2.1.2 Att vara medmänniska	21
2.1.3 En hållbar livsstil	23
2.2 Etikundervisningens genomförande	24
2.2.1 Synen på lärande	27
2.2.2 Synen på människan	29
2.2.3 Den kristna praxisens betydelse	35
2.2.4 En livslång process	37
2.3 Sammanfattning och slutsatser	40
3 Formning, människosyn och praxis	43
3.1 Undervisning som formning	43
3.2 Kristen praxis som formar begär	50
3.3 Det kristna livet som en process	55
3.4 Andens inverkan	57
3.5. Sammanfattning	62
4 Etikundervisning i praktiken	65
4.1 Pedagogiska metoder i konfirmandplanen	65
4.2 Pedagogik som formativ praxis	69
4.2.1 Koppla samman klassrummet med kapellet och församlingen	70
4.2.2 Koppla samman klassrummet med livet tillsammans och i samhället	72
4.2.3 Koppla samman kroppen och sinnet	74
4.2.4 Berättelser, bilder, symboler och sånger	76
4.3 Asketisk praxis i konfirmandarbetet	77
4.4 Sammanfattning	81
5 Avslutning	84
Källor	87

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Konfirmandundervisningen har stor popularitet i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Även om både kyrkans medlemsantal och deltagande i konfirmandundervisningen är på nedgång kommer fortfarande en stor del av Finlands befolkning i kontakt med kyrkan genom konfirmandarbetet. År 2016 deltog 85,8 % av alla 15-åringar i kyrkans konfirmandundervisning.¹ Tanken med konfirmandundervisningen är att den ska leda fram till konfirmationen, där konfirmanderna får bekräfta sin tro. I konfirmationen bekänner de den kristna tron enligt den apostoliska trosbekännelsen och svarar på frågan om de vill visa denna tro i sina liv.² Målet med konfirmandundervisningen är ändå inte bara att göra det möjligt att bli konfirmerad och få vissa rättigheter.³ På kyrkans hemsida beskrivs målet med konfirmandundervisningen så här: ”Målet är att konfirmanderna stärks i den kristna tron och växer i kärlek och omtanke om andra människor.”⁴ Tanken med konfirmandundervisningen är tydligen inte bara att konfirmanderna ska lära sig om den kristna tron, utan att de ska stärkas i sin egen tro och växa till i kärlek. Det här är mål som vid första anblicken kan upplevas ambitiösa. Det är en sak att hävda att konfirmandundervisningen kommer att ge konfirmanderna en grundläggande faktakunskap om den kristna tron, men det här är något annat. Här verkar det talas om något som inte är så lätt att testa i ett förhör.

Kanske det handlar om att konfirmandarbetets fördelar helt enkelt överdrivs på hemsidan? Hur är det om man vänder sig till styrdokumentet för konfirmandundervisningen? Där borde jag finna en mer utförlig förklaring om vad det egentligen är tänkt att konfirmandundervisningen ska gå ut på och leda till. När jag läser i den rådande konfirmandplanen *Ett stort under* (2017), så möter jag dock liknande tankegångar som på hemsidan. Det här är alltså inte bara en fin idé för att marknadsföra konfirmandarbetet, utan det är seriösa mål. Den övergripande

¹ ”Församlingarnas konfirmandundervisning 2016”

² Se *Handboken för kyrkliga förättningar*, 74–75.

³ Som konfirmerad får du t.ex. rätten att bli fadder och ställa upp i kyrkliga val. ”Konfirmationen hör ihop med skriftskolan”.

⁴ ”Konfirmandundervisning”.

verksamhetsidén för konfirmandundervisningen enligt rådande konfirmandplan är att undervisningen ”stärker de ungas tro på Gud den treenige och utrustar dem för ett liv som kristen”.⁵ Hur gör man det? Hur stärker man någons tro och utrustar någon för ett liv som kristen? På samma sätt som på hemsidan verkar konfirmandplanen tala om någon djupare förändring än att konfirmanderna lär sig ny information.

Här blir frågorna många för den som ska undervisa konfirmander. Det är naturligtvis möjligt att ignorera dessa fina formuleringar, avvisa dem som idealistiska önskedrömmar och nöja sig med att ge konfirmanderna en grundläggande förståelse av den kristna trons centrala innehåll. Men om man inte vill göra det, utan ta dessa ord på allvar, hur gör man då?

Jag har själv upplevt utmaningen med att undervisa konfirmander. Hur ska jag i praktiken åstadkomma det som konfirmandplanen uttrycker? I ett försök att komma bort från ett undervisningstänk där jag som lärare överför information till konfirmanderna genom mer traditionell katederundervisning, har jag försökt fokusera på konfirmanderna och utformat undervisningen mer utgående från diskussioner och konfirmandernas frågor. Det här är ett tankesätt som också hittas i konfirmandplanen. Där betonas det att undervisningen ska utgå från konfirmandernas perspektiv och att de ska få vara delaktiga i undervisningens utformning.⁶ Det att man diskuterar åsikter kring olika frågor kan på många sätt vara värdefullt. Det kan hjälpa de unga att få sätta ord på sina tankar och det utmanar till att lyssna till andras perspektiv. Samtidigt är jag osäker på om det är tillräckligt för att uppnå målen i konfirmandplanen. Är det tillräckligt för att utrusta någon för ett kristet liv? Är det så här man växer till i kärlek eller finns det andra sätt att utföra undervisning som skulle vara bättre för det ändamålet?

Det är här frågor uppstår. De sätt som jag är van att tänka mig undervisning verkar kanske inte vara det som behövs för att uppnå dessa mål. Är de metoder som jag skulle använda mig av tillräckliga för att uppnå de mål som konfirmandplanen sätter upp eller är det något annat som krävs? Är det ens möjligt att undervisa på ett sådant sätt, så att någon växer till i kärlek? Det här är de frågor som jag är intresserad av att ta reda på.

⁵ *Ett stort under* 2017, 19.

⁶ *Ett stort under* 2017, 22–24.

Jag är särskilt intresserad av hur man ska undervisa kristen etik. Här blir det en tydlig konflikt mellan olika sätt att se på inläring. Etik handlar om gott och ont, rätt och fel, och om vad det betyder att vara en god människa.⁷ Det är lätt att se att denna typ av frågor blir svåra att reducera till faktamässig kunskap. Samtidigt kunde man tänka sig att undervisningen i kristen etik, som de facto har en viktig plats i konfirmandplanen, skulle handla om att konfirmanderna ska lära sig i teorin vad som är rätt och fel enligt den kristna tron. Fokuset med undervisningen kunde vara att konfirmanden efteråt kan redogöra för hur kristna tänker att ett gott liv ser ut. Som jag redan konstaterat så är målen både på hemsidan och i konfirmandplanen mer ambitiösa än så. Det finns en tanke om att etikundervisningen kommer att leda till något mer, till en verklig förändring i konfirmandernas liv, så att de faktiskt i praktiken efteråt kommer kunna leva mer etiskt. Det att ungdomarna lär sig kristen etik i termerna av ”så här tänker kristna” eller ”så här borde du tänka” behöver kanske inte nödvändigtvis leda till ett kristet liv som präglas av kärlek.

Hur ser konfirmandplanens vision för etikundervisningen ut och hur är det tänkt att den ska genomföras i praktiken? Eftersom konfirmandplanen är det dokument som utgör grunden för konfirmandundervisningen i Finlands evangelisk-lutherska kyrka kunde man rimligtvis anta att jag där hittar vad jag behöver. Om jag grundligt läser och analyserar konfirmandplanen, kommer jag då att veta hur jag ska undervisa på ett sådant sätt att konfirmanderna växer i tro och kärlek? Om konfirmandplanens vision och tanke om hur den ska uppnås är bristfällig, så behöver jag lyfta in andra röster som kan utveckla de tankar som hittas där och visa hur det i praktiken är möjligt att åstadkomma undervisning som leder till att konfirmanderna blir utrustade för ett kristet liv.

1.2 Uppgift och forskningsfrågor

⁷ Bexell & Grenholm, 1997.

Uppgiften i denna avhandling är tvådelad. För det första kommer jag att ta reda på hurudan syn på etikundervisning som hittas i konfirmandplanen. Här är jag intresserad av etikundervisningens innehåll, syfte, mål och praktiska tillvägagångssätt.

I min analys av konfirmandplanen hittar jag formuleringar som stöder synsättet att undervisning handlar om att förändra människor och göra det möjligt för dem att fortsätta lära sig hela livet. Samtidigt hittar jag brister i hur den visionen tillämpas i konfirmandplanen. Om man ser på etikundervisning ur synvinkeln att den ska leda till en verklig förändring hos konfirmanderna, hurudan syn på människa och utbildning skulle då krävas? Hur borde etikundervisningen i konfirmandarbetet i så fall i praktiken göras? De här frågorna för mig in på förhållandet mellan etik och kristen praxis.⁸ Den andra uppgiften är således att ta reda på hur en vision om etikundervisning som livslång formativ praxis kan sammanfalla med både filosofiska antaganden om människan och praktiska tillvägagångssätt för undervisning. En del av uppgiften kommer också att vara att tillämpa det som jag kommer fram till.

Mina huvudsakliga forskningsfrågor är följande:

1. Hurudan syn på etikundervisning finns i konfirmandplanen *Ett stort under*?
2. Finns det i konfirmandplanen en relation mellan upplägget i etikundervisningen och kristen praxis?
3. Ifall visionen om ett livslångt lärande gällande frågor kring etik tas på allvar, vilken sorts människosyn och inlärningssyn skulle stärka detta inlärningsmål?

Jag har i denna avhandling valt att närma mig frågan om undervisning utgående från antropologisk synvinkel. Ett annat möjligt tillvägagångssätt kunde vara att utgå från epistemologi och se hur olika typer av kunskapssyn påverkar synen på inlärning och etik. Av utrymmesbrist kommer jag dock inte att gå närmare in på den frågan.

1.3 Material

⁸ Jag diskuterar närmare vad jag menar med kristen praxis under kapitel 1.6 Centrala begrepp.

Jag kommer att utgå från konfirmandplanen för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Konfirmandplanen är tänkt att fungera som grund för församlingarnas lokala konfirmandplaner och borde således ha ett stort inflytande, även om den lokala konfirmandundervisningen i olika församlingar varierar mycket. År 2017 godkände kyrkostyrelsen en ny plan för konfirmandarbetet, *Ett stort under*, och senast 1.10.2018 skulle alla församlingars konfirmandundervisning utgå från denna. *Ett stort under* ersatte den gamla planen, *Livet - Tron - Bönen*, som varit i kraft sen 2001.⁹ Den nya planen har utarbetats av en arbetsgrupp bestående av bland annat sakkunniga, präster, ungdomsarbetsledare och studerande.¹⁰ Den bygger på den tidigare konfirmandplanen men är en utveckling av denna för att möta de behov som finns idag.¹¹

På kyrkans hemsida för anställda och aktiva beskrivs huvudlinjerna för konfirmandförnyelsen. Här betonas att syftet med den nya konfirmandplanen är att förstärka och fördjupa den gamla planens huvudlinjer. Det här arbetet handlar om att ta i beaktande de förändringar som har skett i verksamhetsmiljön och uppdatera konfirmandplanen så att den tar i beaktande den utveckling som redan skett och håller på att ske i församlingarna. Den läromässiga grunden för undervisningens innehåll är den samma som i *Livet - Tron - Bönen*, det vill säga kärntexterna i Lilla Katekesen: De tio budorden, trosbekännelsen och Fader vår. Här framkommer även att gudstjänsterna och andakterna, nattvardsfirandet, de kristnas uppdrag i församlingen och samhället, samt konfirmationen har fått en större roll i den nya planen.¹² Det syns tydligt att tanken på vad som är en teologisk grund för undervisningen breddats från enbart läromässiga utsagor, till att nu även uttryckligen inbegripa exempelvis gudstjänster och andakter.

Konfirmandplanen är ett ca 70 sidor långt dokument som går igenom allt det som kyrkostyrelsen tänkt sig att ska kunna vara relevant när församlingarna utformar sin konfirmandundervisning. Den sträcker sig över ett bredare område än bara det som berör själva undervisningen och är tänkt att fungera som grund för allt som är relaterat

⁹ *Livet - Tron - Bönen* 2001.

¹⁰ *Ett stort under* 2017, 8.

¹¹ *Ett stort under* 2017, 7.

¹² ”Uudistuksen päälinjat”

till konfirmandarbetet. I konfirmandplanen framkommer det att den inte bara är en läroplan utan något som ska stöda de ungas utveckling på alla områden.¹³

Konfirmandplanens struktur är uppbyggd på följande sätt. Efter en kort inledning som förklarar bakgrunden till konfirmandplanen följer en grundläggande genomgång av konfirmandundervisningens utgångspunkter och uppgifter. Efter det presenteras konfirmandundervisningens verksamhetsidé och sex mål för konfirmandundervisningen. De här målen diskuteras sedan ingående och utgör huvuddelen i konfirmandplanen. Efter det så avslutas planen med en del som beskriver det mer praktiska genomförandet av konfirmandarbetet. Här framkommer det att församlingarna förväntas utarbeta en egen lokal plan för konfirmandarbetet, som ska kunna säkerställa undervisningens kvalitet. Den lokala planen ska beskriva områden som verksamhetsmiljö, hur man planerar att uppnå målen, vilka pedagogiska tillvägagångssätt som ska användas, hjälpledarverksamhet, marknadsföring av konfirmandarbete m.m.¹⁴

Jag kommer inte i denna avhandling att ta lokala konfirmandplaner i beaktande. Det här beror dels på att variationen mellan lokala planer kan vara stor. Dessutom är det inte självklart att församlingar har en genomarbetad lokal konfirmandplan. Även om majoriteten av församlingarna har en årsplan för konfirmandundervisningen, så är det inte alla som har en lokal konfirmandplan som i praktiken beskriver hur konfirmandundervisningen ska gå till. År 2011 hade exempelvis 59 % av församlingarna en lokal plan.¹⁵ Vare sig en församling har en lokal konfirmandplan eller inte så är det den gemensamma konfirmandplanen som ska utgöra grunden för dessa. Det är därför också rimligt att anta de idéer som hittas i *Ett stort under* kommer att påverka församlingarnas lokala planer.

Jag kommer inte heller att gå närmare in och titta på annat material som fungerar som resurser för konfirmandundervisningen. I anslutning till den nya konfirmandplanen har det utkommit en konfirmandbok vid namn *Ikme*, som är skriven i romanform och följer

¹³ *Ett stort under* 2017, 8.

¹⁴ *Ett stort under* 2017, 66–67.

¹⁵ *Utmanad kyrka 2011*, 154.

några ungdomar under konfirmandtiden.¹⁶ Det har också utkommit en handbok för de som genomför konfirmandarbete, *Ihme – rippikoulun ohjaajan kirja*, som bygger på konfirmandboken.¹⁷ Det finns framför allt två orsaker till att jag valt att utgå från konfirmandplanen istället för konfirmandboken och handboken. För det första är det osäkert hur spridda dessa resurser är. Det som genast kan konstateras är att handboken och konfirmandboken bara är tillgängliga på finska, vilket begränsar deras användning på svensktalande håll. Konfirmandplanen borde således utgöra grunden för all konfirmandundervisning i Finlands evangelisk-lutherska kyrka, medan det är osäkert hur stor påverkan handboken har. Den andra orsaken är att jag inte först och främst är intresserad av vilka pedagogiska medel man ska använda sig av för att förverkliga konfirmandundervisningen. Eftersom jag närmar mig etikundervisning ur en antropologisk synvinkel behöver synen på etik, människa och undervisning föregå pedagogisk tillämpning. Först efter att dessa frågor blivit besvarade är det möjligt att fundera hur undervisningen ska se ut i praktiken. Därför är konfirmandplanen det bästa stället för mig att hitta svar på min första och andra forskningsfråga.

För att besvara min tredje forskningsfråga använder jag mig främst av James K. A Smiths böcker *Desiring the Kingdom: Worship, Worldview and Cultural Formation* (2009) och *Imagining the Kingdom: How Worship Works* (2013), samt Sarah Coakleys bok *The New Asceticism: Sexuality, Gender and the Quest for God* (2015). Eftersom jag i denna avhandling undersöker etikundervisning ur en antropologisk synvinkel behöver jag se närmare på hur synen på människan påverkar både undervisning och etik. Smith och Coakley diskuterar liknande frågor som uppstår i min analys av konfirmandplanen och kan därför förklara, utmana och utveckla det jag finner. *Desiring the Kingdom* och *Imagining the Kingdom* är de två första böckerna i Smiths serie *Cultural Liturgies*, där han ur en filosofisk synvinkel undersöker kopplingen mellan liturgisk praxis och formandet av begär. Smith argumenterar för att hans antropologi har konsekvenser för hur kristen utbildning borde göras och blir därför relevant för min undersökning av konfirmandutbildning. Coakley tar i *The New Asceticism* avstamp i dagens diskussioner kring moralfrågor och argumenterar för att en ny förståelse av människans begär och det asketiska livet som formande av begär kan visa en väg vidare från den polarisering som ofta kännetecknar kyrkans

¹⁶ Pruuki 2018.

¹⁷ Pruuki, Pruuki & Pulkkinen, 2018.

diskussioner om etiska frågor. Smith försöker med andra ord lösa problemen med kristen utbildning, medan Coakley försöker lösa problemen med etik, vilket gör att de tillsammans passar bra att reda ut frågor kring utbildning i kristen etik. Smith och Coakley utgör också grunden för hur jag sedan tillämpar det jag kommer fram till. Jag låter de strategier och praktiker som kommer fram i deras böcker fungera som exempel på hur konfirmandplanens vision för etikundervisning kan förverkligas i praktiken.

Eftersom James K. A. Smiths bakgrund är den reformerta traditionen och Sarah Coakley är en anglikansk teolog kan det behöva sägas några ord om varför jag inte diskuterar konfirmandplanen ur en luthersk synvinkel. Fastän konfirmandplanen fungerar som grund för en luthersk kyrka, så är min uppgift inte att presentera en luthersk teologi för konfirmandundervisning. Min uppgift i denna avhandling är att undersöka hur människosyn påverkar etik och undervisning, vilket inte behöver göras ur en luthersk synvinkel. Smith och Coakley får alltså fungera som bidrag ur andra filosofiska och teologiska traditioner som kan ge ett sätt att förklara och tillämpa de visioner för etikundervisningen som redan hittas i konfirmandplanen.¹⁸

1.4 Metod

När jag analyserar konfirmandplanen använder jag mig av en kritisk närläsning. Jag läser konfirmandplanen för att få svar på två huvudsakliga frågor. Den första frågan är vad undervisningen i etik enligt konfirmandplanen ska innehålla. Den andra frågan jag fokuserar på är hur etikundervisningen ska gå till. Jag kommer i det här skedet att lyfta fram allt som utgående från dessa frågor kan vara relevant, utan att ha ambitioner på att reda ut allt som jag hittar. Målet är att lyfta fram den centrala förståelsen av etikundervisning som finns i konfirmandplanen, både när det kommer till innehåll, genomförande och mål.

¹⁸ Det här betyder också att jag inte hävdar att liknande tankar inte skulle finnas i luthersk tradition. Det skulle vara ett intressant projekt att reda ut konfirmandplanens koppling till luthersk teologi, eftersom det inte går att anta att allting som hittas i konfirmandplanen har sin grund i en luthersk tradition. Det som jag däremot visar i denna avhandling är att Smiths och Coakleys syn på formning kan vara ett sätt som hjälper till att förverkliga konfirmandplanens mål.

För att svara på de frågor som utkristalliseras i min analys av konfirmandplanen gör jag en tematisk läsning av Smith och Coakley utgående från denna avhandlings frågeställning. Metoden i kapitel tre och fyra är således hermeneutisk läsning och diskussion. Björn Vikström beskriver i boken *Den skapande läsaren* hur Gadamer använder sig av uttrycket horisont för att beskriva en persons tolkningsperspektiv. När en uttolkare sätter sin förförståelse på spel och omprövar dem i ljuset av det som en text förmedlar sker en så kallad horisontsammansmältning.¹⁹ I kapitel tre och fyra gör jag en sådan horisontsammansmältning, där min horisont som läsare får sammansmälta med konfirmandplanens vision för etikundervisningen och Smith och Coakleys förståelse av tematiken. Målet är därför inte primärt att jämföra, utan att låta de olika perspektiven förklara, utmana och belysa varandra och sedan sammansmälta till en någorlunda sammanhängande vision för etikundervisning.

Grenholm beskriver i sin bok *Att förstå religion* hur vår egen förståelsehorisont påverkar hur vi förstår en texts innehåll och hur textens innehåll sedan i sin tur påverkar vår förståelsehorisont. Det uppstår med andra ord en växelverkan mellan vår egen förståelsehorisont och texten.²⁰ Det här betyder att min läsning och tolkning av konfirmandplanen påverkas både av min egen erfarenhet och mitt övriga material. På samma sätt har min läsning av Coakley och Smith påverkats av både konfirmandplanens horisont och min egen. Grenholm betonar att förståelse av en text inte handlar om att hitta en mening som finns där oberoende av ens eget perspektiv.²¹ Jag gör därför inte anspråk på att lyfta fram den enda rätta tolkningen och tillämpningen av konfirmandplanen. Genom att konfirmandplanens vision, Smiths och Coakleys teologi, och min egen förståelsehorisont möts så föds en vision för etikundervisning i konfirmandarbete.

Jag kommer i vissa fall använda mig av en komparativ metod, på sådana punkter där skillnaden mellan de olika horisonterna är viktiga. Den tydligaste användningen av komparativ metod hittas i slutet av det tredje kapitlet, när jag jämför Andens roll i formningen hos Smith och Coakley. Jag använder mig även av en mer komparativ metod på andra ställen, både för att belysa avgörande skillnader mellan Smith och

¹⁹ Vikström 2005, 82–83.

²⁰ Grenholm 2006, 250–251.

²¹ Grenholm 2006, 251.

Coakley, och för att jämföra det som konfirmandplanen uttrycker med den filosofiska och teologiska grund som hittas hos dessa två.

Vikström betonar att varken Gadamer eller Ricoeur ser tolkning som ett självändamål, utan som en mödosam väg till en tillämpning.²² På samma sätt är fokuset i denna avhandling inte bara att hitta en sammanhängande vision för etikundervisningen, utan också att den ska kunna tillämpas. På grund av utrymmesbrist får tillämpningen begränsat utrymme, men i kapitel fyra ger jag exempel på hur visionen som utkristalliserats konkret kan tillämpas i konfirmandarbetet. En viktig del av detta projekt är, som jag konstaterade i beskrivningen av uppgiften, att den nya horisont som framträtt ska kunna ta sig uttryck i konkreta tillämpningar, som samtidigt åtminstone till det stora hela är förenliga med konfirmandplanen.

1.5 Disposition

Konfirmandplanen är hela tiden i fokus i denna avhandling, vilket också syns på upplägget. Jag börjar med att analysera konfirmandplanen, för att den vision för etikundervisningen som hittas där hela tiden ska vara med och fortsätter sedan i hela min avhandling att komma tillbaka till den.

I det andra kapitlet gör jag således min analys av konfirmandplanen. Målet med detta kapitel är att svara på min första och andra forskningsfråga, det vill säga ta reda på hurudan syn på etikundervisning som hittas där och om det finns en relation mellan etikundervisningen och kristen praxis. Jag börjar med att ta reda på vad som rent allmänt sägs om etikundervisning och vad den ska innehålla. Efter det går jag över till att ta reda på hur det är tänkt att etikundervisningen ska genomföras. Då kommer jag in på frågor om hurudan syn på inläring som präglar konfirmandplanen, hurudan människosyn som hittas där, vad det är tänkt att etikundervisningen ska leda till, samt relationen mellan etikundervisningen och den kristna praxisen.

²² Vikström 2005, 119.

I det tredje kapitlet använder jag mig av James K. A. Smith och Sarah Coakley för att svara på de frågor som uppstått i min analys av konfirmandplanen. Målet blir i grund och botten att svara på min tredje forskningsfråga, det vill säga att ta reda på vilken sorts människosyn och inlärningssyn som skulle stärka visionen om ett livslångt lärande gällande frågor kring etik. Jag presenterar här Smiths och Coakleys syner på människa, formning och praxis och för dem i diskussion med konfirmandplanens vision. I slutet av detta kapitel tar jag reda på vilken roll Gud har i processen, genom att jämföra Coakleys och Smiths syn på Andens roll i formningen.

I det fjärde kapitlet fortsätter jag att svara på min tredje forskningsfråga. Här är dock fokus på hur denna vision som jag fört fram i det föregående kapitlet kan tillämpas i praktiken. Den viktiga frågan blir således hur pedagogiska tillvägagångssätt kan förstås i relation till etikundervisningens vision. Här undersöker jag också hur kopplingen mellan kristen praxis och etik kan tillämpas i undervisningen. Jag börjar med att sammanställa de pedagogiska tillvägagångssätt som hittas i konfirmandplanen. Jag presenterar sedan Smiths riktlinjer för undervisning där målet är formning och diskuterar dem med konfirmandplanen. Till sist tar jag reda på hur Coakleys syn på asketisk praxis kan användas i konfirmandarbetet. I det här kapitlet ger jag genomgående förslag på hur det Smith och Coakley säger kan tillämpas i undervisningen.

I det femte och avslutande kapitlet sammanfattar jag mitt arbete och lyfter fram några frågor som ännu kunde besvaras.

1.6 Centrala begrepp

Det finns framför allt tre begrepp som genomsyrar denna avhandling och som det därför är värt att ge en kort förklaring till redan inledningsvis. Dessa begrepp är formning, praxis och begär.

I denna avhandling använder jag ordet formning för den engelska termen *formation*. Formning är ett centralt begrepp hos James K. A. Smith för att beskriva den förändring som sker när en människas kärlek eller begär riktas åt ett visst håll. Den grundläggande

poängen med kristen utbildning är för Smith att en människa formas så att hon riktas allt mer mot Guds rike.²³ Även Sarah Coakley använder sig av termen *formation* för att beskriva processen av att en människas begär riktas rätt i förhållande till Gud, en tanke som på många sätt liknar det Smiths beskriver.²⁴ I denna avhandling har jag använt termen formning i ganska bred bemärkelse för att beskriva den förändring som sker hos en människa när hennes begär allt mer riktas mot Gud.

I samband med att formning förklaras behöver det också sägas något om hur den termen relaterar till helgelse, som är ett vanligare begrepp i lutherska sammanhang. Helgelse är inte heller en entydig term, men kan ses som en beskrivning av hur människan genom den helige Andes verk ”skiljs från synden och på nytt blir Guds egendom för att leva för Gud och tjäna honom.”²⁵ I en vid mening beskriver helgelsen Guds verk i människan där hon blir mer lik Gud. Helgelse kommer alltså nära talet om formning, men är inte ett synonymt begrepp. Ett sätt att beskriva skillnaden mellan dessa två är att förstå talet om formning som ett sätt att undersöka den process genom vilken en människa helgas.²⁶ När jag i denna avhandling talar om formning menar jag därför inte att processen skulle vara något som är skilt från helgelsen, men jag använder inte heller formning som en synonym till helgelse. Talet om formning är ett sätt att beskriva den förändring som sker i en människa när hennes begär riktas mot Gud, vilket också kan ses som ett bidrag till en människas helgelse.

Jag använder mig av termen praxis eller kristen praxis för att fånga in det som Smith beskriver när han talar om liturgisk praxis och det som Coakley beskriver när hon talar om asketisk praxis. Spektrumet av vad som kan räknas till praxis är brett. Smith skiljer mellan två typer av praxis. Vardaglig praxis handlar om det som inte på något djupare plan berör en människas begär. Meningsfull praxis betecknar former av vanor som förändrar en människa på en djupare nivå. Hit räknar Smith bland annat mer klassiska kristna praktiker som liturgi och sakrament.²⁷ Jag använder ordet praxis framför allt i den andra betydelsen, det vill säga för att beskriva olika typer av praktiker som kan anses formar en människas begär. Coakley använder sig av termen praxis eller asketisk

²³ Se t.ex. Smith 2009, 19, 85–88.

²⁴ Coakley 2015, 10.

²⁵ Österbacka 2018, 8.

²⁶ Österbacka 2018, 9.

²⁷ Smith 2009, 82–83.

praxis för att beskriva ett ganska brett spektrum av kristna praktiker, från etiska regler till kontemplation. En av hennes poänger när hon talar om praxis är att teori och praktik inte kan skiljas från varandra. Djupare praxis och djupare tro går hand i hand, så vilka praxisar som kan sägas känneteckna det kristna livet kan variera.²⁸ I denna avhandling får praxis syfta på alla former av kristna praktiker och uttryckssätt som används i syftet att stöda en människas formning.

En tredje term som är central hos både Coakley och Smith, och därför är viktig i denna avhandling, är *desire*. Coakley och Smith använder sig av termen på lite olika sätt. Smith använder sig av *desire* närmast synonymt med *love* och *longing*, för att beskriva människans yttersta längtan eller begär.²⁹ När Coakley talar om *desire* så handlar det om alla typer av begär en människa har. Det är därför inte lätt att hitta en enkel översättning som helt motsvarar det Smith och Coakley menar. Både orden längtan och lust är för snäva termer för att fånga in det Coakley beskriver. Jag kommer i denna avhandling därför att använda mig ordet begär som översättning för *desire*, eftersom jag anser att det kommer närmast det sätt som Coakley använder ordet på. Eftersom Smith använder många liknande ord synonymt är det inte heller så viktigt att hitta den perfekta terminologin. Vare sig han talar om *desire*, *longing* eller *love*, så är han ute efter att beskriva det som människan ytterst begär eller längtar efter.

1.7 Forskningsfältet

Konfirmandarbetet i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har varit föremål för flera empiriska undersökningar, framför allt under det första decenniet av 2000-talet. Kati Niemelä har mellan åren 2000 och 2007 gjort en longitudinell studie för att mäta kvaliteten och effekten av konfirmandutbildningen i Finland. Studien baserar sig på material som samlats in före konfirmandutbildningen, efter den och fem år senare.³⁰ Studien visar bland annat att konfirmandundervisningen på det stora hela påverkar unga människors inställning till Gud, tro och kyrka på ett positivt sätt. Över hälften beskrev en positiv förändring i inställningen till den kristna tron, medan bara ca fem

²⁸ Coakley 2015, 102, 122–124.

²⁹ Se t.ex. Smith 2009, 51.

³⁰ Niemelä 2008, 29.

procent rapporterade en negativ förändring. Fem år senare hade attityderna till kristendomen gradvis blivit sämre och tron på Gud minskat, men attityderna var ändå på det stora hela positiva.³¹ Studien påvisar att det är förhållandet till församlingen som påverkas starkast i en negativ riktning under de kommande fem åren. Många unga svarade efter fem år att de kommit närmare i sin relation till Gud och att tron hade blivit viktigare. Andelen som hade vuxit närmare församlingen och kyrkan var dock mycket mindre.³² Studien visar också ett samband mellan kvaliteten på konfirmandutbildningen och den ungas inställning till medlemskap i kyrkan fem år senare.³³

Finlands konfirmandarbete har också jämförts med andra europeiska länders. En stor empirisk studie från början av 2000-talet jämför konfirmandarbetet i sju länder (Österrike, Danmark, Finland, Tyskland, Norge, Sverige och Schweiz). När de olika länderna jämförs med varandra framkommer det att Finlands konfirmandarbete på många sätt fungerar väl jämfört med andra länders. När man undersökte konfirmandernas förändring i tro, kunskap om kristendomen, religiös praxis och förhållningssätt till kyrkan så ligger Finland högt i förhållande till de andra sju länderna. Unga som gått konfirmandundervisningen i Finland var också i högre grad nöjda med utbildningen som helhet. En orsak till dessa positiva förändringar verkar vara att konfirmandundervisningen i Finland (och delvis också i Sverige) kommer närmare de ungas liv än i övriga länder. En annan bidragande faktor är konfirmandlägren.³⁴

Det har även gjorts mycket forskning i anslutning till den tidigare konfirmandplanen, *Livet - Tron - Bönen*. Mellan åren 2005 och 2009 gjordes ett nationellt undersökningsprojekt av kyrkans forskningscentral tillsammans med fyra universitet. Resultatet av undersökningarna finns samlat i ca tjugo artiklar i publikationen *Rippikoulun todellisuus*.³⁵ Arbetet av att undersöka hur konfirmandplanen implementeras i församlingarnas undervisning har gett upphov till många avhandlingar och artiklar. Studien omfattar ett brett spektrum av

³¹ Niemelä 2008, 176–177.

³² Niemelä 2008, 185.

³³ Niemelä 2008, 186.

³⁴ Schweitzer, Ilg & Simojoki (red.) 2010, 245–243.

³⁵ *Rippikoulun todellisuus* 2009.

undersökningsområden, men det är här värt att särskilt nämna två undersökningar som är intressanta i förhållande till denna avhandling.

Lasse Pruuki har skrivit en artikel om hur man i praktiken undervisar i konfirmandarbetet. Han kommer bland annat fram till att undervisningen fortfarande till stor del är lärarcentrerad. Undersökningar visar att undervisningen i konfirmandarbete ofta går ut på att den som undervisar är i centrum och överför information till konfirmanderna, trots att *Livet - Tron - Bönen* betonar elevaktivering och elevcentrering.³⁶ Det här visar att det som sägs i konfirmandplanen inte behöver motsvara hur konfirmandundervisningen i praktiken ser ut i församlingar och att idén om lärarcentrerad undervisning inte är så lätt att komma ifrån.

Mari Chaulagi har undersökt hur det andliga livet i konfirmandarbetet ser ut, speciellt med fokus på andaktslivet. Studien visar att bönen ganska långt hänger samman med andakterna, trots att *Livet - Tron - Bönen* betonar att bönen ska genomsyra allt som görs. Chaulagi påpekar också att det är ganska ovanligt att ledarna under konfirmandtiden ber tillsammans. Det verkar finnas en skillnad mellan vad som lärs ut om kristen praxis åt konfirmanderna och vad som praktiseras av ledarna.³⁷

Eftersom *Ett stort under* också betonar att undervisningen ska utgå från konfirmandernas perspektiv och att den kristna praxisen, framför allt bönen, ska genomsyra allting som händer är Pruukis och Chaulagis undersökningar relevanta. De visar att det lätt uppstår en diskrepans mellan det som konfirmandplanen på vissa ställen uttrycker och hur undervisningen ser ut i praktiken. Deras slutsatser ger naturligtvis upphov till frågan om hur *Ett stort under* i praktiken tillämpas, men de ger också upphov till andra frågor som kommer att vara viktiga i denna avhandling. Det är frågorna om vilken skillnad det gör hur undervisningen ser ut och hur det kristna livet praktiseras i konfirmandarbetet. Spelar det någon roll vilka pedagogiska idéer som genomsyrar undervisningen? Är det ett problem om den kristna praxisen är begränsad till andakterna? Hur kan man förstå de tankar som uttrycks kring dessa frågor i konfirmandplanen?

³⁶ Rippikoulun todellisuus 2009, 76–77.

³⁷ Rippikoulun todellisuus 2009, 126–127.

Det här är frågor som jag in denna avhandling kommer närmare in på. Det har alltså gjorts forskningsprojekt i anslutning till den gamla konfirmandplanen *Livet - Tron - Bönen*, men det har inte i skrivande stund publicerats någon forskning kring *Ett stort under*. Samtidigt har den inte varit i kraft någon längre tid ännu, så det här är ett fält där det ännu finns mycket att undersöka. Den här avhandlingen kan således ses som början på ett sådant forskningsfält. Samtidigt hänger även detta arbete samman med tidigare forskning. Eftersom det finns stora likheter mellan planerna kan man anta att en del av de fenomen som framkommer i *Rippikoulun todellisuus* även kan vara närvarande när *Ett stort under* implementeras i församlingarna.

Ett annat arbete som gjorts kring konfirmandundervisning i anknytning till den gamla konfirmandplanen är Patricia Högnabbas Pro gradu-avhandling *Kunskap, tro och religionsutövning: en kritisk granskning av skriftskolans inverkan på ungdomars religiositet* (2009). I sin avhandling förenar Högnabba enkätstudier om ungdomars inställning till tro och skriftskola med ett kyrkohistoriskt perspektiv på skriftskolan och ett religionspsykologiskt perspektiv på ungdomars utveckling. Högnabba visar bland annat hur även minskad gudstro och religiös aktivitet kan tolkas som en mognadsprocess hos de unga där de fått bearbeta en del av en ogenomtänkt barnatro.³⁸ Högnabbas avhandling har gemensamma beröringspunkter med mitt projekt eftersom hennes fokus ligger på den förändring i tro som sker hos ungdomarna under och efter konfirmandtiden. Högnabba går däremot inte närmare in på hur man teologiskt kan tänka kring konfirmandundervisningens mål. Hon behandlar inte heller frågan om hur konfirmandundervisningen ska utföras i ljuset av det hon kommit fram till, vilket gör att denna avhandlings bidrag till diskussionen om konfirmandundervisning på många sätt skiljer sig från hennes.

En av de mest aktuella forskningarna kring konfirmandundervisningen i Finland är Jarmo Kokkonens doktorsavhandling från 2016, *Sukupuoli ja yhteisöllisyys rippikoulun rituaaleissa*. Kokkonens avhandling är en etnografisk studie om kön och social gemenskap under konfirmandtiden och blir ett argument för könssensivitet i konfirmandarbete.³⁹ Forskningen är inte irrelevant för mitt arbete, eftersom frågor

³⁸ Högnabba 2009, 126.

³⁹ Kokkonen 2016.

kring kön och sexualitet flera gånger dyker upp också i den nya konfirmandplanen, men rör sig ändå ganska långt kring andra forskningsfrågor än denna avhandling.

När det kommer till forskningsfältet kring formning har det inte skrivits särskilt mycket i en skandinavisk kontext. Det här beror delvis på att man i en luthersk kontext använder sig av andra termer för att beskriva liknande fenomen. En person som flera gånger kommit nära dessa teman är teologen Patrik Hagman. I böckerna *Om kristet motstånd* (2011), *Om sann gemenskap* (2014) och *Om tron* (2018) återkommer han gång på gång till dessa frågor och diskuterar både personligt asketiskt liv och gudstjänstens funktion av att forma en gemenskap. Ett annat aktuellt arbete kring andlig formning i en luthersk kontext har gjorts av Jimmy Österbacka. I sin Pro gradu-avhandling *I svagheten blir kraften störst: andlig formning hos Martin Luther och Dallas Willard* (2018) påvisar han likheter mellan en evangelikal tradition om andlig formning och Martin Luthers teologi. Österbackas arbete bereder således vägen för en tillämpning av teologin om formning även i en nordisk kontext genom att visa att den är förenlig med det lutherska arvet.⁴⁰

Hagman och Österbacka visar att teologi kring formning både kan och bör vara relevant även i en nordisk och luthersk kontext. Samtidigt har ingen av dem sett närmare hur denna tanke kan tillämpas i konfirmandarbetet, vilket gör att denna avhandling blir ett aktuellt bidrag till denna diskussion.

⁴⁰ Österbacka 2018.

2 Etikundervisning i *Ett stort under*

2.1 Etikundervisningens innehåll

Anknytningspunkter till etik hittas på många ställen i konfirmandplanen *Ett stort under*. I början, under avsnittet om konfirmandundervisningens utgångspunkt och uppgift, finner jag en beskrivning om hur konfirmandundervisningen handlar om relationen mellan Gud och människan. Den här relationen beskrivs i sin tur hänga samman med människans övriga relationer. Här lyfts tre andra relationer fram som centrala: människans relation till sig själv, till andra människor och till skapelsen. Konfirmandundervisningen beskrivs vara en tid där frågan om hur man ska leva rätt är viktig. Även frågan om vad det innebär att leva som kristen lyfts fram.⁴¹ Poängen är att eftersom konfirmandundervisningen handlar om relationen mellan Gud och människan så kommer också hennes övriga relationer att vara i fokus. Det som kunde kallas etikundervisning kopplas genast samman med relationen till Gud.

I beskrivningen av konfirmandundervisningens utgångspunkt och uppgift framkommer det att konfirmandundervisningen inte bara kommer visa att etik är viktigt, utan att den kommer att hjälpa konfirmanderna att kunna leva etiskt. Här finns ambitioner på att konfirmanderna ska lära sig göra etiska bedömningar och ”visa kärlek till sina medmänniskor, förverkliga kristna värderingar i vardagen och bära globalt ansvar.”⁴² Det finns en tanke om att konfirmandundervisningen verkligen kommer att spela roll i människors liv. Efter att ha genomgått den kommer konfirmanderna att vara bättre rustade till att leva etiskt och kristet. På ett senare ställe i konfirmandplanen bekräftas detta ytterligare, när det lyfts fram att konfirmanden i teori och praktik kommer att lära sig vad det betyder att vara en medmänniska.⁴³ Konfirmandplanen uttrycker alltså att de unga under konfirmandtiden kommer att lära sig att leva och vara på ett visst sätt.

När jag kommit så här långt i konfirmandplanen blir jag nyfiken på vad det här innebär i praktiken. Vad menas med kristna värderingar? Vad betyder det att vara en

⁴¹ *Ett stort under* 2017, 11.

⁴² *Ett stort under* 2017, 15.

⁴³ *Ett stort under* 2017, 32.

medmänniska? Hur ska man göra etiska bedömningar? En ledtråd om vad som är viktigt i etikundervisningen fanns riktigt i början, där relationen till en själv, andra människor och skapelsen lyfts fram. För att få en mer ingående förklaring till vad det betyder och varför just de områdena blir centrala för den kristna etiken, behöver jag bläddra fram till det fjärde målet som beskrivs i konfirmandplanen, ”De unga bär ansvar för sig själva, andra människor och skapelsen”.⁴⁴ Redan i målets formulering syns det att det är de här tre områdena som är i fokus. Även kapitlets uppbyggnad visar på detta, för efter en del som beskriver vad en kristen livsstil går ut på, så behandlas dessa mål var för sig. Jag får genast uppfattningen att ordet *ansvar* verkar vara centralt när det kommer till beskrivningen av kristen etik. Kristen etik handlar om att ta ansvar för dessa tre relationer.

Formuleringar om att ta ansvar återkommer när jag läser vidare. Etiskt ansvar beskrivs hänga samman med en kristen människas liv och i samma andetag beskrivs en tro utan kärlek som död.⁴⁵ Kärleken hänger på något sätt samman med att ta etiskt ansvar. Vad som menas med tro i detta sammanhang framkommer inte, men det är intressant att notera att tro och kärlek formuleras som motsatspar som behöver förenas. Det visar åtminstone att tro här är något annorlunda än kärlek. Tro är något som inte räcker i sig själv och som behöver kompletteras med etiskt ansvarstagande.

Vad är det då som ska driva detta ansvar? En kristen vilja att leva etiskt hållbart kommer ur människans insikt om kärlek och nåd. Det betonas att frälsningen är helt och hållet Guds verk, men att alla ändå har ansvar för sig själva, andra människor och skapelsen.⁴⁶ Frälsningen är Guds verk, att ta etiskt ansvar är vårt. Kopplingen mellan frälsningen och det etiska livet blir aningen diffus. Det verkar som om frälsningen och det etiska livet är två skilda saker. Samtidigt betonas ändå Guds verk i det etiska ansvarstagandet. Det är Guds kärlek som ger människan förmåga och kraft att älska.⁴⁷ Här lyfts igen kärleken fram som en synonym beskrivning till att ta etiskt ansvar.

⁴⁴ *Ett stort under* 2017, 39.

⁴⁵ *Ett stort under* 2017, 39.

⁴⁶ *Ett stort under* 2017, 39.

⁴⁷ *Ett stort under* 2017, 39.

Så här långt har det framkommit att etikundervisningen är en viktig del av konfirmandundervisningen. Målet är inte bara att konfirmanderna ska känna till kristen etik, utan att de också ska bli utrustade till att leva etiskt. Kristen etik enligt konfirmandplanen verkar åtminstone handla om att kunna ta ansvar för sig själv, andra människor och skapelsen. Det etiska livet har någon slags koppling till den kärlek och nåd Gud visat människan. I konfirmandplanen följer sedan en beskrivning av de tre huvudområdena för den kristna etiken: att ta ansvar för sig själv, att vara medmänniska och att leva hållbart. Jag ska till näst se närmare på vad som sägs om de olika delarna för att få en djupare uppfattning om vad målet med etikundervisningen ska vara.

2.1.1 Ansvar för sig själv

Grunden för att ta ansvar om sig själv är enligt *Ett stort under* att konfirmanden inser sitt eget värde. Målet är att den unga förstår sig själv som skapad, försonad, unik och värdefull. Det här i sin tur lyfts fram som grunden för att kunna se andra människor som unika och värdefulla och respektera livet.⁴⁸ Den egna identiteten är således viktigt för den etik som representeras i konfirmandplanen. Grunden för att man ska kunna ta ansvar om andra och skapelsen är att man förstår att man själv är värdefull. Det här hoppas konfirmandplanen att konfirmandundervisningen ska kunna ge konfirmanden. Vad innebär det då i praktiken att se sig själv som värdefull?

Konfirmandplanen svarar delvis på det genom att lyfta fram färdigheter som kännetecknar en person som sätter värde på sig själv. Det betonas att konfirmandundervisningen kan hjälpa den unga att utveckla förmågor såsom att lyssna, identifiera och uttrycka känslor och tankar, behandla sig själv empatiskt och söka hjälp om det behövs.⁴⁹ Att sätta värde på sig själv handlar åtminstone delvis om konkreta färdigheter att vårda den egna mentala hälsan.

I avsnittet om att älska sig själv lyfts också kropp och sexualitet fram. Konfirmandplanen betonar att en positiv inställning till kroppen är en del av den holistiska människosyn de förespråkar. Kroppen är helig och ska skyddas och

⁴⁸ *Ett stort under* 2017, 40.

⁴⁹ *Ett stort under* 2017, 40.

värdesätts. Kännetecknande för en sund sexualitet är också en kärleksfull och accepterande inställning till den egna sexualiteten och kroppen. Här hoppas konfirmandplanen att konfirmandundervisningen ska kunna hjälpa de unga att bli människor som värderar sitt liv, tar hand om sin kropp och skyddar den.⁵⁰

Jag finner alltså att det etiska ansvaret om sig själv handlar om att se sig som unik och värdefull, att kunna vårda den egna mentala hälsan och att ha en positiv inställning till sin egen kropp och sexualitet. Det verkar som att det att man kan se sig själv som värdefull är en förmåga som en människa kan ha, det vill säga att kunna sätta värde på sig själv och ta hand om sig själv. I det här sammanhanget görs inte någon koppling mellan att en människa upplever sig som värdefull och att hon rent konkret är älskad och del av ett sammanhang. Betydelsen av gemenskap och människans förhållande till andra lyfts i fokus först i nästa del. Den holistiska människosynen är också intressant i detta sammanhang. Den kroppshållning som förespråkas i konfirmandplanen verkar ganska långt handla om att inta ett positivt förhållningssätt till kroppen och att ta hand om den, men det nämns inte här något om vad det skulle innebära att exempelvis se på sin kropp som en primär del av vem man är, snarare än något som man har. Människosynen i konfirmandplanen blir det värt återkomma till efter att jag sett närmare på de två andra delarna av etiken.

2.1.2 Att vara medmänniska

Jag läser vidare om vad det innebär att vara en medmänniska. Relationen till andra människor uttrycks med termen en diakonal livsstil. Diakoni beskrivs vara tjänande som bygger på kristen kärlek. Det här är något som inte kan begränsas till församlingens diakoniverksamhet, utan är något som var och en ska leva ut efter förmåga. Den diakonala livsstilen grundar sig på bön, goda gärningar och vänligt beteende.⁵¹

Efter att den diakonala livsstilen blivit förklarad, utvecklas tanken om vad det konkret betyder att vara en medmänniska. Först lyfts medkänsla fram. Förmågan att visa

⁵⁰ *Ett stort under* 2017, 40.

⁵¹ *Ett stort under* 2017, 40.

empati och ge uttryck för den är centralt för vårt förhållningssätt till andra människor och det ska konfirmandundervisningen främja. Den andra komponenten som behövs hos en medmänniska är en förmåga att interagera med andra. Konfirmandundervisningen ska hjälpa de unga att värna om relationer genom att de blir medvetna om sitt sätt att interagera med andra. Konfirmandtiden ska alltså vara en möjlighet för konfirmanderna att träna sig att umgås på ett sätt som värnar om andra människor.⁵²

Sedan byts perspektivet från empati och interaktionsfärdigheter till att konkret hjälpa andra. Det beskrivs att kärleken till nästan utvidgas till diakoni när ”konfirmanderna uppmanas identifiera hjälpbehövande i den egna närmiljön, i hemlandet och i andra delar av världen – och hitta konkreta sätt att hjälpa dessa.”⁵³ Som exempel på hur det här kan göras lyfts det fram konfirmandgrupper som besökt äldre eller samlat in pengar till katastrofhjälp.⁵⁴ Fokuset flyttas i slutet från individen till människor som konkret är i behov av hjälp.

Det etiska ansvaret om andra handlar således om att visa empati, kunna interagera på ett sätt som värnar om relationer och konkret hitta sätt att hjälpa dem som behöver hjälp. Det här beskrivs som den livsstil som kännetecknar den kristna kärleken. Det som förblir osagt är huruvida denna förändring i livsstil innebär att någon mer djupgående förändring behöver ske hos konfirmanden och i hur hen ser på andra människor. Handlar det bara om att lära sig social kompetens eller om att hela förhållningssättet till den andre förändras? Handlar det om att bli medveten om dem som behöver hjälp och hitta sätt att hjälpa eller om att helt förändras i sitt sätt att se på hjälpbehövande? Den kristna kärleken lyfts fram en par gånger här, men förklaras inte närmare. Det här gör att frågan om hur central kärleken egentligen är i förhållningssättet till andra människor och vad det i så fall betyder kvarstår. Det verkar som att etiken här i första hand handlar om att utveckla den egna färdigheten av att vara medmänniska, precis som det i den förra delen handlade om att utveckla den egna förmågan att sätta värde på sig själv.

⁵² *Ett stort under* 2017, 42.

⁵³ *Ett stort under* 2017, 42.

⁵⁴ *Ett stort under* 2017, 42.

En annan fråga som inte heller blir besvarad är hur förhållningsättet till andra hänger samman med relationen till Gud. Den diakonala livsstilen beskrivs förvisso i början hänga samman med bön, vilket vittnar om ett synsätt där det finns något slags samband mellan de två. Denna tanke utvecklas dock inte närmare utan tappas sedan bort i detta avsnitt.

2.1.3 En hållbar livsstil

Det finns ännu en relation jag behöver se närmare på. Förhållningssättet till skapelsen verkar vid första anblicken distanserat. Uttrycket att leva hållbart betonas och att ta etiskt ansvar för skapelsen. Det här motiveras med mänsklighetens historia, Bibeln och naturvetenskapen, utan att det närmare förklaras vad det innebär.⁵⁵ När jag läser vidare märker jag dock att det verkar finnas ett djupare mål som man vill eftersträva. Människan och naturen beskrivs höra samman och konfirmandundervisningen ska hjälpa konfirmanderna att hitta denna känsla av samhörighet.⁵⁶

Även målet med den hållbara utvecklingen, som har en viktig plats i denna del, är djupare än att bara utföra vissa handlingar. Det står på ett ställe att det handlar om att lära sig att leva i harmoni med naturen och varandra. Här lyfts det fram områden som till exempel miljöfrågor och ekonomisk ojämlikhet. Det kristna ansvaret om skapelsen motiveras sedan närmare utifrån tanken om en hållbar livsstil. En hållbar livsstil uttrycks stå i samklang med det kristna idealet och hänga ihop med det kristna uppdraget att älska sin medmänniska.⁵⁷

Den hållbara livsstilen motiveras alltså med människans ansvar om skapelsen och med det kristna uppdraget att älska sin medmänniska. Det verkar dock som att argumenteringen för en hållbar livsstil i detta kapitel föregår den teologiska motiveringen. I början betonades förvisso tanken om världen som Guds skapelse, men sedan lyser teologiska motiveringar med sin frånvaro ända fram tills den hållbara livsstilen beskrivs som att stå i samklang med kristen tro. När det uttrycks på det sättet

⁵⁵ *Ett stort under* 2017, 42.

⁵⁶ *Ett stort under* 2017, 43.

⁵⁷ *Ett stort under* 2017, 43.

får jag känslan av att det viktiga är att visa att ett visst tankesätt är förenligt med den kristna tron, istället för att utgående från en teologi om skapelsen och människan argumentera för ett etiskt förhållningssätt till världen.

Tanken om samhörighet och harmoni utvecklas inte heller närmare. Vilket är sambandet mellan de ekologiska vardagsrutiner som lyfts fram och samhörigheten med skapelsen? Delvis samma frågor som uppstod i förra delen finns även här. Betyder det här att människans grundläggande förhållningssätt till världen behöver förändras, eller handlar det om att helt enkelt implementera en mer hållbar livsstil? En annan fråga som kvarstår är om denna hållbara livsstil påverkas av relationen till den Gud som skapat världen, eller om Gud som skapare bara är motivering till att vi bör förstå en hållbar livsstil som förenlig med kristen tro? Det att Gud är orsaken till att människan ska ta hand om skapelsen är en annan sak än det att människans relation till Gud påverkar hennes förhållningssätt till det skapade.

De mål som lyfts fram i konfirmandplanens vision för etikundervisningen kan ur ett perspektiv upplevas som ambitiösa. Det handlar inte bara om att känna till kristen etik, utan om att bli utrustad för ett kristet liv. Den etiska livsstilen som kännetecknar kristna är, enligt konfirmandplanen, en förmåga att se sig själv som värdefull och ta hand om sig själv, att leva som medmänniska och konkret hjälpa de som behöver hjälp, och att ta ansvar över skapelsen och leva i harmoni med den. Hur tänker man sig då att detta ska ske? Hur lär man någon att leva ett etiskt kristet liv? Det här är frågor som inte besvaras i delen om etik, utan som jag behöver granska hela konfirmandplanen för att få reda på. Till näst ska jag därför titta närmare på konfirmandplanens syn på lärande, som förhoppningsvis borde ge en idé om hur det är tänkt att etikundervisningen ska se ut i praktiken.

2.2 Etikundervisningens genomförande

Vid första anblicken är det inte självklart var i konfirmandplanen jag ska hitta svar på dessa frågor. Det finns ingen rubrik som berättar att den behandlar den pedagogiska grunden för konfirmandundervisningen. Efter inledningen och en genomgång av

konfirmandundervisningens utgångspunkter och uppgift presenteras konfirmandarbetets verksamhetsidé och sex mål som hänger samman med denna idé.

De sex målen för konfirmandarbetet är:

1. De unga är delaktiga, blir hörda och får påverka.
2. De unga upplever gemenskap, trygghet, helighet och glädje.
3. De unga lär sig att värna om sitt andliga liv genom handlingar, stillhet och delaktighet.
4. De unga bär ansvar för sig själva, andra människor och skapelsen.
5. De unga kan koppla kristendomens viktigaste innehåll till sitt eget liv.
6. De unga vill höra till Kristi kyrka.⁵⁸

Jag har redan tittat närmare på det fjärde målet som behandlar den kristna etiken. Där fick jag inte tillräckligt med anvisningar om hur undervisningen ska gå till i praktiken, men det kanske hittas i anknytning till några av de andra målen. Vid en noggrannare läsning börjar jag förstå hur visionen är uppbyggd. De olika målen handlar inte bara om vad konfirmandundervisningen ska leda till utan också hur den ska genomföras. Det första målet om delaktighet kunde närmast beskrivas som ett pedagogiskt mål. Här presenteras den syn på lärande som ska präglade alla undervisning. På samma sätt kan det andra målet beskrivas som ett socialt mål. Här ligger fokus på hurdan atmosfär och gemenskap som ska vara rådande. Det tredje målet behandlar den kristna praxisen som ska genomsyra konfirmandundervisningen. Här lyfts böner och gudstjänster fram. Det fjärde målet, som jag redan bekantat mig med, behandlar den kristna etiken. Det femte målet handlar i sin tur mer om dogmatik. Här presenteras de teman som behöver behandlas i konfirmandundervisningen, men även en del pedagogiska frågeställningar går igenom. Det sjätte och sista målet handlar om kyrkan och om att höra till den kristna gemenskapen.

Om målen förenklas för att göra upplägget i planen tydligare kunde det ungefär se ut så här:

⁵⁸ *Ett stort under 2017*, 19.

1. Mål för pedagogiken
2. Mål för det sociala
3. Mål för den kristna praxisen
4. Mål för etikundervisningen
5. Mål för dogmatiken (och pedagogiken)
6. Mål med anslutning till kyrkotillhörighet och gemenskap

Hur hänger dessa sex mål ihop? Vilka är relevanta för att jag ska kunna förstå hur det är tänkt att etikundervisningen ska genomföras? Målet för pedagogiken blir naturligtvis viktigt, men hänger de andra målen också samman med etikundervisningen? Det här är frågor som det hittas svar på i inledningen och i kapitlet om konfirmandundervisningens utgångspunkter och uppgifter.

I inledningen finns denna formulering:

Den här planen för konfirmandarbetet återspeglar en holistisk kristen människosyn och en bred och mångsidig syn på lärande. Människans liv, tron och bönen ses som en helhet, som tillsammans formar livet som kristen.⁵⁹

I konfirmandplanen borde man kunna hitta en mångsidig syn på lärande och något som kallas en holistisk kristen människosyn. Det verkar finnas en viss syn på människan och en viss syn på lärande som präglar hela konfirmandundervisningen. Vad som mer konkret menas med denna människosyn och syn på lärande blir inte uppenbart här. Några ledtrådar finns dock. Människans liv, hennes tro och kristen praxis har någon form av samband. I konfirmandundervisningens utgångspunkter och uppgifter upprepas den tanken. Där står det att livets frågor, tron på Gud och bönelivet står i växelverkan.⁶⁰ Det verkar som om både den människosyn och den syn på kristen praxis som präglar konfirmandplanen kommer att vara viktiga för att jag ska förstå hur etik ska läras ut. Det beskrivs också i citatet ovan att de här delarna tillsammans ska forma livet som kristen. Det här pekar således mot att inläringen inte bara handlar om information utan om någon slags formativ process. Det blir även tydligt när jag fortsätter läsa. Där står det att konfirmandundervisningen är tänkt att utrusta de unga

⁵⁹ *Ett stort under* 2017, 8.

⁶⁰ *Ett stort under* 2017, 14.

till att växa som kristna och att denna process fortsätter genom hela livet. Här framkommer också att församlingsmedlemskap hänger samman med denna process.⁶¹ Det finns en vision om att konfirmandundervisningen är början på en livslång process av att formas som kristen och att församlingsgemenskapen på något sätt spelar roll i detta.

Nu börjar det klarna vilka komponenter som i praktiken är viktiga för att jag ska förstå mig på etikundervisningen. Jag behöver dels titta närmare på den breda syn på lärande som förespråkas och sedan se om jag kan hitta svar på vad som egentligen menas med en holistisk kristen människosyn. Jag behöver också se vilken koppling den kristna praxisen under konfirmandtiden har till undervisningen, eftersom det helt klart uttrycks ett samband mellan dem. Sedan behöver jag till sist ta reda på hur konfirmandundervisningen är tänkt att vara början på en längre process och vilken betydelse den kristna gemenskapen har i detta.

2.2.1 Synen på lärande

Jag börjar med att se närmare på synen på lärande. Den grundläggande tanken för konfirmandundervisningens syn på lärande uttrycks redan i början av det pedagogiska målet. Här betonas det att lärande sker hela tiden och i alla situationer.⁶² Man tar alltså avstånd från en syn på lärande som bara hänger samman med till exempel lektioner. Under det femte målet som behandlar innehållet tar man uttryckligen avstånd från termen lektioner för att komma bort från en syn där vissa lösryckta delar under konfirmandtiden är undervisande och andra inte.⁶³ Den här synen på lärande bekräftas ytterligare när jag fortsätter läsa om det pedagogiska målet. Där framkommer det att lärande sker ”i växelverkan med gruppen och ledarna under hela konfirmandtiden, i alla situationer och alla miljöer.”⁶⁴ Det är med andra ord inte vid vissa tillfällen som ledarna överför kunskap till konfirmanderna, utan inläringen sker hela tiden som en gemensam process.

⁶¹ *Ett stort under* 2017, 15.

⁶² *Ett stort under* 2017, 20.

⁶³ *Ett stort under* 2017, 45.

⁶⁴ *Ett stort under* 2017, 26.

Vikten av den gemensamma processen blir tydlig när jag läser vidare. Konfirmandplanen förespråkar något som kallas ett dialogiskt sätt att vara och lära. Nyckeln är kommunikationen som hjälper oss att bli medvetna om både vårt eget och andras tänkande. Det här hänger samman med en syn på att sanningen är något som vi människor upptäcker tillsammans. Konfirmandplanen tar i sin vision om lärande avstånd från tanken om att enskilda individer sitter inne med sanningen. Istället är poängen med undervisningen alltid att försöka förstå tillsammans.⁶⁵ Det här gör att gruppens betydelse för inläringen får en stor betydelse. Gemensamt lärande betonas, och kan exempelvis ske när man genom diskussion bygger upp ny kunskap.⁶⁶

Det gemensamma lärandet spelar alltså en viktig roll. Samtidigt verkar det vara viktigt att individen är intresserad och motiverad. En viktig del i inläringen beskrivs vara de ungas motivation att lära sig. De behöver få uppleva att det som de lär sig berör det egna livet och att de har nytta av det. Det här kan göras bland annat genom att undervisningen länkas till konfirmandernas tidigare kunskap och genom att en positiv och uppmuntrande atmosfär upprätthålls.⁶⁷

Även i samband med konfirmandundervisningens innehåll betonas både gemensamt lärande och motivation. Där beskrivs det att det är just genom det att kristendomens innehåll studeras och diskuteras tillsammans med andra konfirmander och ledare som konfirmanden blir utrustad för att leva som kristen. Genom att kunskapen sedan länkas till vardagen får de unga motivation och möjlighet att använda den även efter konfirmandtiden.⁶⁸ Det att kristendomens budskap rotas i vardagen lyfts på flera ställen fram som något viktigt och betonas också som ett av målen för etikundervisningen.⁶⁹

Sammanfattningsvis ser jag att den gemensamma processen spelar en viktig roll och att framför allt dialogen är avgörande, både mellan konfirmanderna och mellan konfirmander och ledare. Förutom detta är det viktigt att de unga är motiverade och att undervisningen kopplas samman med deras liv. I det femte målet i

⁶⁵ *Ett stort under 2017*, 25.

⁶⁶ *Ett stort under 2017*, 26.

⁶⁷ *Ett stort under 2017*, 26–28.

⁶⁸ *Ett stort under 2017*, 44.

⁶⁹ *Ett stort under 2017*, 33.

konfirmandplanen ges fenomenbaserad undervisning som ett exempel på hur sådan undervisning kan genomföras.⁷⁰ Samtidigt betonas att lärande sker hela tiden. Det här gör att ledarnas och hjälpledarnas roll i inläringen går utöver det som man kunde kalla klassisk undervisning. I anslutning till etiken lyfts det även fram att ledarna och hjälpledarna ska fungera som exempel på den diakonala livsstilen genom att ta hand om, bry sig om och intressera sig för de unga.⁷¹

Med tanke på att en holistisk människosyn i början lyfts fram som en viktig komponent av undervisningen, kan jag inte undgå att konstatera att fokuset ganska långt ligger på tänkande, dialog och empati. Riktigt i slutet av genomgången hur konfirmandundervisningens centrala innehåll ska undervisas påpekas förvisso att man ska använda metoder som respekterar alla deltagares erfarenhet och kunskap. Här föreslås, förutom diskussion, också mer praktiska tillvägagångssätt som att konkret få uttrycka sig med kroppen, musicera, motionera, skriva och illustrera.⁷²

Trots detta verkar tyngdpunkten i synen på lärande ligga på att konfirmanderna får tänka igenom vad det man lär ut betyder, får uttrycka sina tankar och lyssna till andra. Mycket av det här är viktiga förmågor och om det kontrasteras med en syn på lärande som går ut på att en auktoritet ska överföra kunskap till eleverna, så kan det här säkert ses som en bred syn på lärande. Samtidigt, om etikundervisningen ska leda till att konfirmanderna utrustas till ett liv som kristna och fortsätter att formas genom livet så förutsätter det rimligtvis en genomtänkt syn på människan. Därför blir jag nu nyfiken på vad den kristna människosyn som konfirmandplanen förespråkar betyder.

2.2.2 Synen på människan

Som jag redan konstaterat betonas det i början att konfirmandplanen återspeglar en holistisk kristen människosyn. Jag är nyfiken på vad som menas både med att människosynen är holistisk och att den är kristen. Det förklaras inte närmare i sammanhanget, utan jag måste läsa vidare för att få en idé om vad det innebär. Under

⁷⁰ *Ett stort under* 2017, 46.

⁷¹ *Ett stort under* 2017, 42.

⁷² *Ett stort under* 2017, 47.

det andra målet för konfirmandundervisningen hittar jag kanske en förklaring till vad som menas med en holistisk människosyn. Där påpekas det att människan är en helhet, en fysisk, psykisk, andlig, emotionell, social och sexuell individ. Den holistiska människosynen beskrivs även omfatta människans olika livsskeden.⁷³ Poängen verkar vara att man vill undvika att betrakta människan ur endast ett perspektiv. Det blir dock inte klart här vad de olika aspekterna av vad det innebär att vara människa betyder och vilka konsekvenser det får för undervisningen. Ledtrådar till hur jag ska förstå dessa delar hittas istället åtminstone delvis mellan raderna på andra ställen i planen.

Människan som fysisk och sexuell varelse kom jag redan in på när jag såg på etikundervisningen. Som tidigare konstaterat betyder det åtminstone en positiv inställning till människans kroppslighet. Kroppen är helig och ska skyddas. Sexualiteten beskrivs i samma sammanhang som en livsenergi som Gud gett människan och innefattar en kärleksfull inställning till sexualiteten och kroppen.⁷⁴ Förutom detta lyser kropp och sexualitet med sin frånvaro i konfirmandplanen. Kroppslighet dyker mest upp i bemärkelsen att man ska respektera sin egen och andras kropp och att man inte får kränka andras gränser. Jag får få ledtrådar i konfirmandplanen till på vilket sätt människans kroppslighet på ett vidare plan är relevant för undervisningen. En annan fråga som blir obesvarad är hur kroppen överlag är relevant för det kristna livet. Några undantag hittar jag ändå. Jag nämnde redan några förslag på metoder, där en del tydligt involverar kroppen. När utantillinlärning diskuteras påpekas det att kroppsspråk kan göra det lättare att minnas⁷⁵ och musiken beskrivs som något som också berör fysiologiskt.⁷⁶

Inte heller när det kommer till bön och gudstjänstliv ligger fokus på det kroppsliga. Huvudpoängen med gudstjänsten beskrivs vara att Gud talar till oss och vi talar till Gud.⁷⁷ När den kristna praxisen diskuteras närmare kommer det ändå fram att gudstjänsten och bönen inte bara är ord och tal utan att det också kan ”bestå av rörelse, handlingar, deltagande, närvaro, sång, kreativt uttryck, planering, funderingar och

⁷³ *Ett stort under* 2017, 32.

⁷⁴ *Ett stort under* 2017, 44.

⁷⁵ *Ett stort under* 2017, 47.

⁷⁶ *Ett stort under* 2017, 37.

⁷⁷ *Ett stort under* 2017, 14.

diskussioner”.⁷⁸ Vissa av dessa uttryck involverar tydligt kroppen mer. Det lyfts dock fram som ett sätt att visa att andlighet kan vara mer än ord och tal, vilket skapar en känsla av att andlighet ändå framför allt är ord och tal. Den här känslan förstärks när det påpekas att korstecken, bugningar och knäfall även idag *kan* vara viktiga sätt för unga att be.⁷⁹ Det kan förstås hända att poängen här är att man försiktigt vill utmana en tanke om att andlighet inte berör kroppen särskilt mycket och att det därför uttrycks på detta sätt, men eftersom kroppen i övrigt inte får en särskilt stor plats i konfirmandplanen verkar det osannolikt. I det här sammanhanget påpekas det även att symboler, rörelser och gester ger uttryck för hur man kan leva ut tron utan ord.⁸⁰ Det här är egentligen allt som nämns om kroppen i konfirmandplanen. Människans kroppslighet tas alltså på vissa ställen i beaktande, men snarare som ett komplement än som en självklar utgångspunkt.

Människan som andlig varelse diskuteras närmare i samband med att målen för den kristna praxisen går igenom. Andlighet konstateras vara varje människas egenskap. Det beskrivs vara ett intimt och känsligt område och handlar om ”människans djupa personliga sätt att vara och leva”.⁸¹ Under konfirmandtiden är det tänkt att konfirmanden ska kunna börja se det andliga livet som en naturlig del av vad det innebär att vara människa. Till det andliga livet hör tunga upplevelser och ensamhet, men också gemenskap och glädje.⁸² Den andliga sidan verkar vara något som finns hos varje människa, men som inte alla är särskilt medveten om. Konfirmandtiden ska vara en tid när den delen av människan är i fokus. Eftersom andlighet för det mesta, och även här, förknippas med det som rör tro och religion får den en naturlig plats i hela konfirmandplanen.

Vad det innebär att människan är en emotionell och psykisk varelse diskuteras inte närmare någonstans. Det som man dock kan konstatera är att tyngdpunkten ligger, som redan framkom när synen på lärande behandlades, på tänkande och diskussion. Konfirmandplanen diskuterar inte närmare vilka konsekvenser det får för undervisningen att människan är en emotionell varelse. Det påpekas på ett ställe att

⁷⁸ *Ett stort under* 2017, 33.

⁷⁹ *Ett stort under* 2017, 33.

⁸⁰ *Ett stort under* 2017, 34.

⁸¹ *Ett stort under* 2017, 33.

⁸² *Ett stort under* 2017, 33.

konfirmandernas värderingar och känslor behöver beaktas, eftersom de styr inlärningsprocessen.⁸³ Även motivationen hos de unga lyfts fram i anknytning till pedagogiken. Förutom detta finns det ingen närmare beskrivning av hur till exempel känslor spelar roll i undervisningen.

Så här långt kan jag konstatera att en del aspekter av den holistiska människosynen verkar få en större plats i konfirmandplanen, speciellt när det kommer till undervisning. Andlighet är mer relevant än kroppslighet och tankar är mer relevanta än känslor. Det som också blir oklart är hur de olika delarna hänger ihop. Om människan är en helhet så kan man anta att de olika delarna är integrerade. Påverkar exempelvis det vi gör med kroppen andligheten? Behöver jag inte ta de olika delarna av människan i beaktande om etikundervisningen ska utgå från en holistisk människosyn? Det här verkar åtminstone vara en tanke som inte närmare utvecklas i konfirmandplanen, utan som blir hängande i luften. Det är en sak att räkna upp de olika aspekterna av en holistisk människosyn och en annan att veta vad det i praktiken innebär att ta hela människan i beaktande i undervisningen.

Det som ännu behöver undersökas är konstaterandet att en holistisk människosyn ser människan som en social individ. På vilket sätt förstår konfirmandplanen människan i relation till andra? Redan formuleringen att människan är en social individ avslöjar något. Jag uppfattar det som att människan först och främst är en individ och att det sociala sedan är en del av hennes identitet. Det här är en tanke som förstärks när jag tittar närmare på konfirmandplanen. Fokuset i början ligger helt klart på individen. Det betonas att varje person är viktig och intressant som individ och att alla har en personlig kallelse.⁸⁴ Ett av målen med konfirmandarbetet är att individen ska hitta sin egen kallelse och uppleva livet som meningsfullt.⁸⁵ Det här är formuleringar som återkommer. Fokuset ligger ofta på den enskilde individen, som är viktig, unik, värdefull och intressant.⁸⁶

⁸³ *Ett stort under* 2017, 26.

⁸⁴ *Ett stort under* 2017, 22.

⁸⁵ *Ett stort under* 2017, 17.

⁸⁶ *Ett stort under* 2017, 40.

Det här betyder inte att det sociala inte skulle vara en viktig del i konfirmandplanen. Tanken om varje ung människa som en värdefull individ kompletteras nästan alltid med en tanke om gemenskap. Det betonas att människan är skapad till gemenskap⁸⁷ och att alla människor behöver höra till en gemenskap. Det lyfts fram hur viktigt det är att konfirmanderna får uppleva att de är viktiga och älskade medlemmar i en gemenskap.⁸⁸ Det handlar alltså inte om att relationer, gemenskap och det sociala skulle vara underbetonat. Jag får ändå en känsla av att utgångspunkten trots allt är att människan först och främst är en individ, och att denna tanke inte utmanas nämnvärt. På ett ställe lyfts det exempelvis fram hur den starka betoningen på individen i vår tid skapar ett tryck och krav på att vara tillräcklig och älskad och hur de unga därför söker bekräftelse på att de duger. Här lyfts det fram att kärnan i kyrkans budskap skapar en motkultur. Denna motkultur är dock enligt konfirmandplanen att Gud har skapat dig precis som du är och därför duger du.⁸⁹ Lösningen på problemet är alltså att du ska inse att du är värdefull som individ. Tanken om att Gud har skapat varje enskild människa värdefull är visserligen fin, men jag slås av att den starka betoning på individen som just kritiserades inte egentligen alls utmanas. Är det här det enda sättet som kyrkan är en motkultur på? Det utmanar visserligen tankegången om att du behöver prestera för att duga, men ganska många skulle säkert hävda att kyrkan också borde utmana individualismen på andra sätt.

Den individualism som lyfts fram kritiseras inte någonstans i konfirmandplanen, utan verkar tvärtom snarare också präglade den. Det finns liksom hela tiden ett bollande fram och tillbaka med att människan först och främst är en unik individ med en personlig identitet, men att relationer och gemenskap samtidigt är viktigt. När det kommer till lärande så betonades visserligen det gemensamma lärandet, så det finns en viktig aspekt här av att människan lär sig som en del av en grupp. Fokuset, också när det kommer till synen på lärande, ligger ändå på att individen ska lära sig. Det behöver upplevas motiverande och relevant för varje konfirmand och det ska vara möjligt att knyta till den enskildes liv.

⁸⁷ *Ett stort under* 2017, 22.

⁸⁸ *Ett stort under* 2017, 32.

⁸⁹ *Ett stort under* 2017, 11.

Det här är det mesta som hittas om människosynen i konfirmandplanen. Det är svårt att utgående från detta med säkerhet säga hur den holistiska människosynen ska hjälpa mig förstå etikundervisningens utformning. Jag har sett att vissa av de delar som beskrivs präglar en holistisk människosyn betonas mer än andra och att individen, trots allt som skrivs om gemenskap, ligger i fokus. Jag är ännu nyfiken på om det finns något annat som sägs om människan, som kanske ger mig en idé om vad det betyder att människosynen är just kristen.

Det första som jag hittar har jag redan berört. Det är det faktum att människan är värdefull och att hennes liv är ett under.⁹⁰ Det kommer också fram att varje människa är skapad till att leva i en aktiv relation med Gud.⁹¹ Människan är skapad till både gemenskap och ansvar.⁹² Sedan betonas det, som kontrast till allt tal om människan som ett under, att människan är ofullkomlig och att synden är verksam i allas liv. Det finns en längtan i alla människor efter att bli hel och tack vare Jesu försoningsverk finns det möjlighet för människan att om och om igen förnyas i sina relationer.⁹³ Det finns också, som redan konstaterat, en tanke om att var och en har en kallelse och en uppgift. Ett mål med konfirmandarbetet är att den unga ska kunna gå ut i världen och förverkliga den uppgift som Kristus har gett.⁹⁴

Varje konfirmand är alltså både älskad och värdefull, men samtidigt ofullkomlig och syndig. Alla människor längtar efter att bli hela och det är tack vare Jesus som det är möjligt. Det här gör det möjligt att kunna gå ut i världen och förverkliga den uppgift Gud har gett. Det här är på många sätt en fin vision och kan få en del konsekvenser för hur etikundervisningen ska förstås. Tankarna om att människan kan bli hel och förnyas i sina relationer kan tolkas som att någon förändring behöver ske för att för att konfirmanden ska kunna förverkliga den uppgift som Gud har gett. Människans synd och ofullkomlighet som beskrivs här kunde förstås som att det inte är tillräckligt att få veta vad som är det rätta att göra för att någon ska kunna bli utrustad för ett liv som kristen. Hur är en sådan förändring, eller förnyelse av relationer, möjligt i praktiken? I början beskrivs det att bönen hänger samman med människans liv. Kanske det är där

⁹⁰ *Ett stort under* 2017, 12.

⁹¹ *Ett stort under* 2017, 11.

⁹² *Ett stort under* 2017, 32.

⁹³ *Ett stort under* 2017, 32.

⁹⁴ *Ett stort under* 2017, 50.

jag hittar svaren? Det är dags att se på vad konfirmandplanen säger om den kristna praxisens betydelse för konfirmandundervisningen.

2.2.3 Den kristna praxisens betydelse

Andaktslivet, gudstjänstlivet och bönen spelar en viktig roll under konfirmandtiden. Konfirmandplanen betonar att mässor, andakter och bön ska genomsyra hela konfirmandundervisningen. En av tankarna med det här är åtminstone att konfirmanderna ska lära sig att bön och andlig praxis är en naturlig del av att vara människa.⁹⁵ Syftet är inte heller att de andliga vanorna bara ska vara en del av konfirmandtiden, utan att konfirmanderna ska utveckla former för ett eget andligt liv i vardagen.⁹⁶ Kopplingen mellan det andliga livet under konfirmandtiden och vardagen som följer kommer det vara värt att titta närmare på, men jag är först nyfiken på vilken betydelse gudstjänstlivet och bönelivet har för undervisningen. Om inläringen sker under hela konfirmandtiden kan man rimligtvis anta att också böner och gudstjänster spelar roll här.

Mycket riktigt finns en sådan koppling. När gudstjänstens betydelse diskuteras lyfts det fram att gudstjänsten är en mötesplats där Gud talar till oss människor och där Kristus tjänar församlingen. Det här beskrivs vara en plats där de unga lär sig mer om hurudan Gud är och vad tron betyder i praktiken.⁹⁷ På ett annat ställe betonas det att människan i gudstjänsten stannar upp för att möta Gud och utforska sig själv. I gudstjänsten är hon i kontakt med Gud och blir en del av Guds nåd och kärlek.⁹⁸ Genom den kristna praxisen så är det alltså tänkt att konfirmanderna får lära sig mer om vem Gud är och vad tron betyder. Det finns en tanke om att åtminstone en del av inläringen sker under gudstjänstfirandet. Gudstjänsten lyfts också fram som en plats att utforska sig själv. Kanske den tanken hänger samman med målet att se sig själv som värdefull? I gudstjänstens möte med Gud så kan konfirmanden hitta sig själv.

⁹⁵ *Ett stort under* 2017, 33.

⁹⁶ *Ett stort under* 2017, 34.

⁹⁷ *Ett stort under* 2017, 14.

⁹⁸ *Ett stort under* 2017, 33.

Musiken lyfts också i detta sammanhang fram som något viktigt. Musiken kan stärka gemenskapen mellan människan och Gud och sånger kan hjälpa konfirmanderna att förstå undervisningens teologiska innehåll.⁹⁹ Musiken och sångerna är således både till hjälp när det kommer till att undervisa dogmatik och när det kommer till konfirmandernas upplevelse av att ha en relation med Gud.

Eftersom jag är på jakt efter ledtrådar om hur etikundervisningen ska genomföras är jag ännu nyfiken på den kristna praxisen koppling till etiken. Alldeles i början av den del som behandlar målet för etikundervisningen framkommer det att ”bönen ger kraft och riktning för en etisk hållbar livsstil.” Att stilla sig och ta etiskt ansvar beskrivs hänga samman.¹⁰⁰ Bönen har alltså två funktioner i etiken, dels av att ge kraft och dels av att ge riktning. Den här tanken utvecklas dock inte närmare när målet för etikundervisningen behandlas. Kristen praxis och etiskt liv beskrivs inledningsvis hänga samman, men tappas sedan bort. Enda undantaget är att den diakonalt orienterade livsstilen också beskrivs grunda sig på bönelivet.¹⁰¹

Den andra kopplingen som jag hittar mellan etik och kristen praxis är i början av planen, när gudstjänstlivet förklaras kort. Efter att man kommit fram till att gudstjänsten lär konfirmanderna hurudan Gud är påpekas det att bönelivet under konfirmandtiden styr ”de unga att älska sin nästa både under konfirmandtiden och i det övriga vardagslivet”.¹⁰² Det här är ingen liten vision för konfirmandtidens gudstjänstliv. Det ska hjälpa de unga att älska andra under själva konfirmandtiden, men inte bara det utan också efteråt. Det här är den tydligaste beskrivningen av hur konfirmandplanen faktiskt tänker sig att det är möjligt att få någon att leva ett liv i kärlek. Ingenting under målet för etikundervisningen sade lika rakt ut att det här är det sätt som det är möjligt att åstadkomma en sådan moralisk förändring i någons liv. Tvärtom var visionen för etiken ofta inte ens att konfirmanderna ska börja älska, utan de var formulerat svagare som till exempel i termer av att ta ansvar och att vara empatisk. Det här stället visar ändå att det finns någon form av vision för att

⁹⁹ *Ett stort under* 2017, 38.

¹⁰⁰ *Ett stort under* 2017, 39.

¹⁰¹ *Ett stort under* 2017, 40.

¹⁰² *Ett stort under* 2017, 14.

konfirmandundervisningen ska leda till ett liv i kärlek och att vägen till det åtminstone delvis går genom gudstjänstliv och bön.

Det här är dock alla ställen i konfirmandplanen som beskriver en koppling mellan den kristna praxis och innehållet för undervisningen. Tanken på samband verkar alltså finnas där, men är inte särskilt tydlig. Som redan konstaterats är denna vision som uttrycks i början av konfirmandplanen relativt osynlig när målen för etikundervisningen behandlas. Det samma kan sägas för den del där undervisningens innehåll behandlas. Där görs sällan kopplingar mellan det dogmatiska innehållet och praxisen. Det gäller även för målet för pedagogiken. Det betonas förvisso att inläring sker hela tiden, men den formuleringen är ganska vag. Om det verkligen finns en tydlig koppling mellan bönen och att lära känna Gud, borde inte denna tanke utvecklas? Och om det finns en vision om att gudstjänstfirande verkligen kan leda till ett liv i kärlek, vore det inte värt att låta denna idé genomsyra hela etikundervisningen? Målet för konfirmandundervisningen är att de unga ska lära känna Gud och bli rustade för ett liv som kristna. Det här är det mest konkreta som hittas i konfirmandplanen som berättar hur det i praktiken är möjligt. Om den som undervisar ska kunna implementera det i undervisningen skulle det vara viktigt med en tydligare idé om varför det är så att praxisen är relevant exempelvis för etiken. Dessutom kunde det beskrivas tydligare hur man rent konkret i så fall borde utforma undervisningen.

Det finns en tanke om att det kommer att spela roll om de unga utvecklar andliga vanor som de kan ta med sig i sitt vardagsliv. Kanske finns det en tanke här att det hänger samman med deras möjlighet att fortsätta växa som kristna hela livet? Det här är en idé som jag till sist behöver se närmare på.

2.2.4 En livslång process

Som jag redan konstaterade beskrivs den kristna praxisen bland annat vara viktig för att hjälpa de unga att skapa rutiner för sitt eget andliga liv i vardagen. Varför är det egentligen viktigt? Åtminstone en orsak till det verkar vara att de unga ska kunna fortsätta växa som kristna även efter konfirmandtiden. Den kopplingen uttrycks inte

explicit, men eftersom det på flera ställen betonas att processen av att växa som kristen fortsätter hela livet så är det rimligt att anta att de två hänger samman.¹⁰³

Konfirmandplanen är tydlig med att konfirmandundervisningen inte finns till för sin egen skull utan för livet, ”både för det jordiska och det eviga livet”.¹⁰⁴ Undervisningen blickar framåt, mot det liv som konfirmanderna har framför sig. Det här betyder dock inte att konfirmanden skulle vara färdig när konfirmandtiden tar slut. Det framkommer att ”växa i tro, hopp och kärlek och förstå trons innebörd på ett allt djupare plan är en process som pågår livet ut.”¹⁰⁵ Konfirmanden kommer inte att förstå den kristna tron helt och fullt under konfirmandtiden. Det här måste betyda att inte heller etikundervisningen bara kan handla om konfirmandtiden. Konfirmanderna kommer således inte att vara färdigt rustade för ett etiskt liv enbart genom att ha fullgjort utbildningen. Konfirmandtiden verkar istället i någon mån vara början på en process som fortsätter hela livet.

Hur är det tänkt att konfirmanderna ska kunna fortsätta växa i tro, hopp och kärlek? Finns det något i konfirmandplanen som pekar mot hur det är tänkt att de ska fortsätta växa som kristna? En aspekt som jag redan lyfte fram var att konfirmanderna kan få hjälp att utveckla vanor för sitt eget andliga liv. När gudstjänstlivet diskuteras så betonas på ett par ställen betydelsen av upprepning. Det är viktigt med återkommande element i bönelivet, eftersom det både kan beröra och skapa trygghet. Konfirmandplanen uppmuntrar även till att de böneformer som används under konfirmandtiden ordnas senare i församlingen.¹⁰⁶ Också när det kommer till nattvarden betonas upprepning och regelbundenhet. Här handlar det inte bara om att skapa trygghet, utan upprepningen verkar hänga samman med förståelsen av vad nattvarden innebär. Det beskrivs att nattvarens betydelse öppnar sig först genom att man regelbundet deltar i den.¹⁰⁷ Regelbundenhet och upprepning har alltså dels funktionen av att skapa trygghet och igenkänning, men har också en djupare funktion av att hjälpa konfirmanderna förstå innebörden av det de sysslar med.

¹⁰³ *Ett stort under* 2017, 61.

¹⁰⁴ *Ett stort under* 2017, 17.

¹⁰⁵ *Ett stort under* 2017, 17.

¹⁰⁶ *Ett stort under* 2017, 34.

¹⁰⁷ *Ett stort under* 2017, 35.

Den andra aspekten hittas i det sjätte målet, som berör medlemskap i kyrkan och den andliga gemenskapen. Församlingsgemenskapen beskrivs vara en viktig resurs som gör det möjligt att växa som kristen genom hela livet.¹⁰⁸ Det är alltså inte tänkt att konfirmanderna ska fortsätta mogna som kristna på egen hand. Precis som de under konfirmandtiden lever i en kristen gemenskap är det tänkt att det ska kunna fortsätta göra det i församlingen. Ett av målen för konfirmandundervisningen är att konfirmanden ska hitta ett eget sätt att leva i församlingsgemenskapen. Då blir det möjligt att förverkliga den uppgift som Kristus har gett.¹⁰⁹

Processen av att växa som kristen, och således även att leva etiskt, är något som ska fortsätta hela livet. Livet, tron och bönen fortsätter att forma livet som kristen också efter att konfirmandtiden är slut. Kontinuiteten mellan det som händer i konfirmandundervisningen och det som händer efteråt är inte alltid särskilt tydlig, men åtminstone två delar lyfts fram som viktiga. Dels är det viktigt att någon form av gemenskap fortsätter och att de unga hittar till församlingen. Dels så är det viktigt att konfirmanden kan fortsätta med någon form av kristen praxis. De här två sakerna verkar ha en betydelse för att processen av att växa som kristen ska fortsätta.

Den här tanken påverkar hur man ser på undervisningen under konfirmandtiden. Om målet inte är att konfirmanden ska vara färdig efter att konfirmandtiden är över, så kan det hända att undervisningen behöver ses på ur en annan vinkel. Då blir det viktiga inte längre att se till att konfirmanderna hinner lära sig allt de behöver under en begränsad tid, utan att någon form av process startar. Dessutom behöver de som undervisar se till att konfirmanderna har vad de behöver för att kunna fortsätta växa i tro, hopp och kärlek hela livet.

Det här är naturligtvis även relevant för etikundervisningen. Jag såg å ena sidan att ambitionerna var ganska höga, men å andra sidan verkar det nu som att de målen inte behöver vara färdigt avklarade när konfirmandtiden är över. Vilken roll är det då tänkt att etikundervisningen ska spela? Ska den som undervisar eftersträva de mål som beskrivs i kapitlet om etikundervisning, det vill säga få konfirmanden att ta ansvar för sig själv, andra och skapelsen? Eller ska den försöka skapa förutsättningar för att

¹⁰⁸ *Ett stort under* 2017, 50.

¹⁰⁹ *Ett stort under* 2017, 50.

konfirmanden efter konfirmandtiden ska kunna växa in i ett liv av etiskt ansvarstagande? Det behöver inte nödvändigtvis finnas en motsättning mellan dessa två, men det behöver hur som helst redas ut. Det verkar inte heller vara helt uppenbart hur det är tänkt att sådan undervisning i så fall ska göras i praktiken.

2.3 Sammanfattning och slutsatser

Jag har i detta kapitel undersökt hurudan syn på etikundervisning som hittas i konfirmandplanen. Jag har också tagit reda på om det finns en relation mellan upplägget i etikundervisningen och kristen praxis.

Genomgången av vad konfirmandplanen säger om etikundervisning gav en del svar, men väckte också många frågor. Visionen för etikundervisningens innehåll är uppbyggd kring att ta ansvar för sig själv, andra människor och skapelsen. Ofta ligger fokuset på den enskildes förmåga att kunna handla etiskt, till exempel leva hållbart och visa empati. Det är inte alltid uppenbart om någon mer djupgående förändring behöver ske hos människan för att hon ska kunna leva etiskt. Ibland anar jag dock att visionen går djupare än så. Det talas till exempel om att älska andra och att leva i harmoni med skapelsen, uttryck som jag uppfattar vara djupare än ansvarstagande och hållbart leverne. Dessutom talas det i andra sammanhang om ”att växa i tro, hopp och kärlek”; ”att livet som kristen formas”; samt ”att rustas för ett kristet liv”. Det är dock inte uppenbart vilken kopplingen är mellan den kärlek som uttrycks på vissa ställen, och tanken på etiskt ansvarstagande. Är kärlek en utgångspunkt för att ta etiskt ansvar exempelvis för andra? Är det en följd av att ta etiskt ansvar? Eller är det helt enkelt samma sak?

På flera stället verkar det ändå som att det finns en vision av att etikundervisningen faktiskt ska kunna och bör leda till en mer djupgående förändring hos konfirmanderna, något som kommer att påverka deras liv också efteråt. Det är framför allt i ljuset av den visionen, som åtminstone delvis uttrycks men som både kunde utvecklas och fördjupas, som det blir intressant att titta på hurudan inläring det i så fall skulle krävas.

Visionen för hur undervisningen ska se ut verkar vid första anblicken genomtänkt. Tidigt betonas det att inläring sker hela tiden under konfirmandtiden och att en mångsidig syn på lärande förespråkas. Det framkommer även att denna breda syn på lärande hänger samman med en holistisk kristen människosyn. På flera ställen i konfirmandplanen hittas exempel på vad detta kan innebära. En syn på sanning förespråkas där konfirmander och ledare tillsammans söker kunskap. Den kristna praxisen kopplas på ett par ställen ihop med inläringen. Vid flera ställen lyfts olika delar av den holistiska människosynen fram. Det betonas att fokuset inte är att konfirmanderna lär sig för konfirmandundervisningens skull, utan för att kunna fortsätta växa som kristna genom hela livet.

Samtidigt hittar jag brister, kanske inte så mycket i visionen, utan snarare i hur den implementeras i konfirmandplanen. Trots att en bred och mångsidig syn på lärande förespråkas, ligger fokuset på tankeverksamhet och diskussion, utan att det motiveras varför det här är det primära sättet som inläring sker på. Tänk om det inte var så? Vad skulle det innebära att undervisa etik om fokuset inte låg på tanke och diskussion? Det här hänger samman med att människosynen inte utvecklas närmare. Tyngdpunkten ligger tydligt på vissa delar av det mänskliga, till exempel på psyket och andligheten, och andra delar som till exempel kroppen får begränsat utrymme. Dessutom utvecklas aldrig tanken om hur de olika delarna påverkar varandra och vad det i så fall får för konsekvenser för undervisningen. Om de olika delarna av människan inte är integrerade så blir det svårt att tala om en holistisk människosyn. Jag får exempelvis aldrig svar på vad det skulle betyda för etikundervisningen att ta människan som en kroppslig varelse på allvar.

En relation mellan etikundervisningens innehåll och den kristna praxisen hittas på några ställen. Kopplingen mellan bönelivet och etiken finns exempelvis där, men utvecklas inte och tappas nästan helt bort när etiken diskuteras. Om det verkligen är så att gudstjänsten kan leda till att konfirmanderna börjar älska varandra, som det uttrycks i konfirmandplanen, så skulle det rimligtvis vara en tanke värd att utveckla. Här skulle det finnas utrymme att förklara hur detta är möjligt. Hänger det samman med en kristen människosyn och på vilket sätt i så fall? Hur är det tänkt att böneliv kan hänga samman med att leva etiskt hållbart?

Inom visionen för lärande uttrycks klart och tydligt en idé om att målet är att konfirmanden ska fortsätta växa som kristen också efter konfirmandtiden. Konfirmanderna ska alltså inte vara färdiga, utan en församlingsgemenskap och ett andligt liv ska hjälpa dem att växa i tro, hopp och kärlek. Den här tanken tappas dock ofta bort när målen för undervisningen diskuteras. Under målen för etikundervisning finns inte mycket som avslöjar att målen inte behöver uppnås under konfirmandtiden, utan att konfirmanden framför allt behöver förutsättningar för att kunna fortsätta växa in i ett etiskt liv. Det här skulle möjligtvis kunna få stora konsekvenser för hur undervisningen utformas.

I samband med att församlingsgemenskapen lyfts fram som viktig för att konfirmanderna ska kunna fortsätta växa, så blir också den sociala aspekten av den människosyn som förespråkas i konfirmandplanen relevant. Förhållandet mellan individ och gemenskap är inte alltid tydligt och sällan utmanas individualismen på allvar. Huruvida betoningen ligger på konfirmanden som individ eller som del av en gemenskap kunde utvecklas, eftersom det får konsekvenser för vilken roll den kristna gemenskapen har i konfirmandens fortsatta mognad som kristen.

Om man skulle utgå från de mest ambitiösa målen för etikundervisningen som hittas i konfirmandplanen, vad skulle då ännu behöva utvecklas för att de skulle vara möjliga att förverkliga i praktiken? Ett av målen för etikundervisningen, om vi ser på konfirmandplanen som helhet, verkar exempelvis vara att konfirmanden ska kunna fortsätta att växa i kärlek hela livet. Den här kärleken kan då, utgående från konfirmandplanens formuleringar, innefatta både etiskt ansvar om sig själv, andra människor och hela skapelsen. Vilken syn på lärande behöver vi ha för att det ska kunna vara möjligt? Huruvida människosyn skulle man kunna utgå ifrån för att åstadkomma en sådan förändring hos en människa? Om det är så att den kristna praxisen och det etiska livet hänger ihop, på vilket sätt kan vi då förstå det och hur skulle det kunna användas i undervisningen? Sist men inte minst, hur skulle en sådan etikundervisning rent konkret kunna se ut?

3 Formning, människosyn och praxis

3.1 Undervisning som formning

På flera ställen i konfirmandplanen uttrycks det att etikundervisningen är tänkt att leda till någon form av förändring hos konfirmanderna. De kommer att bli utrustade för ett kristet liv och växa i kärlek. Efter konfirmandtiden kommer de att vara bättre rustade till att ta hand om sig själv, hjälpa sina medmänniskor och leva i harmoni med skapelsen. De kommer dessutom att kunna fortsätta att växa som kristna resten av livet. Den här förändringen verkar inte bara handla om inläring av information, eftersom konfirmandplanen relativt lite fokuserade på vilka saker konfirmanden är tänkt att lära sig. Istället pekar visionen mot det uttrycks i början av konfirmandplanen, att livet som kristen ska formas.¹¹⁰ Om det här är målet med undervisningen så borde det också rimligtvis vara den tanke som präglar synen på inläring. Om visionen om etikundervisning som ett livslångt lärande tas på allvar, vilken sorts människosyn och inläringssyn skulle behövs? På vilket sätt kan man förstå inläring som formning, snarare än som överföring av information?

Filosofen James K. A. Smith föreslår i sin bok *Desiring the Kingdom* att all utbildning egentligen handlar om formning.¹¹¹ Tanken om att utbildning handlar om överförande av information är inte självklar, utan har sin grund i en specifik förståelse av människan. Smith lyfter fram att det bakom varje pedagogik finns en filosofisk antropologi, det vill säga en rad antaganden om människans natur.¹¹² Eftersom konfirmandplanens mål på flera ställen går djupare än överförande av information, så menar jag att Smiths antropologiska förståelse kan utveckla de tankar som hittas i planen.

Dagens pedagogik styrs ganska långt, enligt Smith, av en antropologi som ser människan som en i grund och botten tänkande varelse, som relaterar till världen främst genom sitt intellekt. Eftersom människan ses som primärt rationell så är det lätt att tänka sig att utbildning handlar om överförandet av information och idéer. I det

¹¹⁰ *Ett stort under* 2017, 8.

¹¹¹ Smith 2009, 26.

¹¹² Smith 2009, 27.

intellektuella paradigmet ligger fokuset på huvudet snarare än kroppen och målet för kristen utbildning blir således att överföra en så kallad kristen världsbild, som man tänker sig att primärt handlar om trossystem, idéer och doktriner.¹¹³ Smith vill utmana detta paradigm genom att presentera en annan filosofi om människan. Han föreslår en antropologi som redan hittas hos Augustinus, som ser människan som en varelse som orienterar sig i världen först och främst genom det hon älskar.¹¹⁴ En människosyn som utgår från att människan är en älskande varelse skulle enligt Smith få stora konsekvenser för pedagogiken. Utbildning skulle inte längre handla så mycket om att överföra idéer, utan om att forma dem man undervisar till en viss sorts människor, genom att rikta deras kärlek rätt.¹¹⁵

I min analys av konfirmandplanen undersökte jag hurudan människosyn det är tänkt att ska prägla konfirmandundervisningen. Konfirmandplanen talar om en holistisk kristen människosyn, men det är inte särskilt tydligt vad det betyder i praktiken. Smith betonar hur grundläggande antropologiska antaganden påverkar synen på inläring. Det här kunde förklara varför jag i min analys hittade brister både i människosyn och i pedagogisk tillämpning i konfirmandplanen. Trots en holistisk människosyn, så saknas exempelvis kroppens roll för det mesta i de pedagogiska tillvägagångssätten. Utgående från Smith så kunde man säga att konfirmandplanen åtminstone delvis är präglad av ett intellektuellt paradigm. Jag hittade inte heller något i konfirmandplanens människosyn som skulle lyfta fram människan som en älskande varelse eller hur det skulle vara relevant för undervisningen. Det här är några orsaker till att jag tänker att Smiths idéer kunde förbättra och fördjupa förståelsen och tillämpningen av konfirmandplanen.

Grunden för Smiths antropologi är att människan är riktad åt något håll och att denna riktning styrs av det hon älskar. Smith använder sig av kärlek och begär (eng. *desire*) synonymt för att beskriva människans yttersta längtan. Det mål som kärleken är riktad mot kallar Smith för rike, och det beskriver en vision av det goda livet. Den här visionen av det goda livet är snarare en bild än en klar tanke och kan se ut på många

¹¹³ Smith 2009, 17, 28.

¹¹⁴ Smith 2009, 46.

¹¹⁵ Smith 2009, 18.

olika sätt.¹¹⁶ Hurudan vision av det goda livet en människa har syns i hur hon handlar, eller med andra ord i hennes vanor. Hur får en människa då dessa vanor? Vanorna, menar Smith, blir inskrivna i hjärtat genom kroppsliga praxisar och ritualer, som tränar hjärtat att begära ett visst mål. Det här kallar han liturgi.¹¹⁷ Den kristna liturgin handlar därför om att rikta människors kärlek mot Guds rike genom upprepad kroppslig praxis. Att rikta människors hjärtan mot Guds rike är också enligt Smith den huvudsakliga poängen med kristen tillbedjan.¹¹⁸ Smith betonar dock att liturgi ur den här synvinkeln inte är något som bara kristna sysslar med. Vårt samhälle och vår kultur är fulla med sekulära liturgier som riktar människors begär mot andra mål, mot andra visioner av det goda livet.¹¹⁹

Utgående från den förståelse av Guds rike som Smith lyfter fram så kunde man säga att det i konfirmandplanens etikundervisning hittas en vision av hurdana människor det är tänkt att etikundervisningen ska forma. Det är tänkt att konfirmanderna ska bli personer som tar hand om sig själva, behandlar andra kärleksfullt och tar hand om naturen. Den här tredelade visionen för etiken kan ses som den idé om det goda livet som konfirmandplanen hoppas att etikundervisningen ska leda till. Genom konfirmandundervisningen ska konfirmanden få förutsättningar för att formas i denna riktning. Det här är en process som börjar under konfirmandtiden men sedan ska kunna fortsätta hela livet. Finns det en fungerande idé om hur formning ska uppnås? Smith argumenterar för att det är genom praxis som människors kärlek formas. Det här är en tanke som behöver undersökas närmare och speglas mot konfirmandplanens syn på inläring. Jag återkommer till den lite senare, men ska först se närmare på hur förståelsen av människan som begärande varelse kan utvecklas.

Smiths antropologi har också en social dimension. Även om den modell av människan som han presenterat utgår från individen, så betonar han att människan alltid befinner sig i ett nätverk av relationer. Det finns i grund och botten ingen privat praxis, utan en

¹¹⁶ Smith 2009, 49–55.

¹¹⁷ Smith 2009, 55–62.

¹¹⁸ Smith 2009, 33.

¹¹⁹ Smith använder sig av ordet liturgi i flera betydelser. Dels kan liturgi syfta på alla de typer av praktiker och ritualer som kan sägas forma människan i någon riktning. Liturgi i den här betydelsen kan handla om nästan vad som helst, till exempel människors beteende i ett köpcenter (Smith 2009, 93). Dels använder Smith sig av termen liturgi för att mer specifikt syfta på kristen tillbedjan, som en beskrivning av gudstjänstens form. I fortsättningen kommer jag att använda ordet liturgi i den andra betydelsen, det vill säga för att syfta på gudstjänstliv och gemensam kristen tillbedjan.

människas kärlek formas ständigt av andra och framför allt genom de kulturella institutioner som hon är en del av.¹²⁰ Jag påpekade i min analys av konfirmandplanen att förståelsen av människan som individ kontra social varelse inte alla gånger är särskilt tydlig. Individualismen utmanas inte nämnvärt, även om gemenskapen har en viktig roll både under konfirmandtiden och efteråt. Konfirmandplanens syn på människan som social individ kunde till exempel undersökas i jämförelse med Smiths, men av utrymmesbrist kommer jag inte i denna avhandling att gå djupare in på detta tema. Jag kommer här, precis som Smith, utgå från en enskild människas perspektiv.

I det här skedet har det blivit dags att lyfta in en annan röst. Den anglikanska teologen Sarah Coakley föreslår nämligen en liknande antropologi som Smith i sin bok *The New Asceticism*. Om Smith försöker hitta ett sätt att tänka kring utbildning, så försöker Coakley i sin tur ge en djupare förståelse av människans natur för att lösa upp en del av de problem som finns kring etik idag. Enligt Coakley bottnar många av de problem som syns inom teologiska debatter i en bristfällig förståelse av människans begär.¹²¹ Det vi behöver, argumenterar hon, är en ny (eller egentligen gammal) förståelse av begär (eng. *desire*) och en teologisk lösning till de problem som begären ställer till med.¹²² De flesta moraliska problem som syns i vår värld, från pedofilskandalerna till ekonomiska orättvisor, har sin grund i att människors begär leder dem fel. Trots detta saknas det ofta i dagens debatter, till exempel de om sexualitet, en teologisk analys av begär.¹²³ Coakley menar alltså att vi behöver ha en förståelse av människan som en varelse som relaterar sig i världen med hjälp av sina begär för att vi ska kunna lösa de etiska problem vi ser i världen idag.

Ett återupptäckande av människan som en varelse som orienterar sig i världen utgående från det hon begär, samt en förståelse av asketism som ett sätt att forma dessa begär, skulle enligt Coakley kunna hjälpa kyrkan ur den kris inom etiken som ofta tar

¹²⁰ Smith 2009, 71.

¹²¹ Coakley lyfter bland annat fram pedofilskandalerna i den Romerska katolska kyrkan, men också den schism som finns inom Anglikanska kyrkan när det kommer till sexualitet och framför allt homosexualitet (Coakley 2015, 31). Poängen som Coakley gör är att de moraliska problem som finns inom sexualitetens område hänger samman med andra moraliska problem, så som orättvisor och förtryck. De bottnar alla i missriktade begär (Coakley 2015, 9). Enligt Coakley misslyckas både ”den konservativa” och ”den liberala” sidan med att komma åt de verkliga problemen, eftersom båda saknar en genomtänkt syn på begär och hur problemen med missriktade begär ska lösas (Coakley 2015, 32).

¹²² Coakley 2015, 4–5.

¹²³ Coakley 2015, 31.

sig uttryck i polarisering och låsta positioner. När Coakley talar om asketism innefattar det både kyrkans gemensamma tillbedjan, konkreta kärleksgärningar och det personliga bönelivet.¹²⁴ Coakleys förståelse av en människa som en begärande varelse liknar på många sätt Smiths antropologi. Coakleys perspektiv blir viktigt här, eftersom fokuset i denna avhandling ligger på just etikundervisning. Smith argumenterar för att synen på människan som en begärande varelse behövs för att lösa problemen med kristen utbildning, medan Coakley argumenterar att den är nödvändig för att lösa problemen med kristen etik.

Inom konfirmandplanen finns, som tidigare konstaterat, ingen djupare tanke om hur människans begär fungerar. Det här gäller inte bara när det kommer till människosynen, utan också när etiken diskuteras. Det framkommer inte att begär skulle vara betydande för en etisk livsstil. Konfirmandens förmåga att ta hand om sig själv, vara medmänniska och leva hållbart diskuteras utan att personens inre förhållningssätt behandlas närmare. Även om konfirmandplanens mål på flera ställen vittnar om att någon förändring borde ske hos konfirmanden, så är denna tanke inte viktig när etikundervisningens innehåll diskuteras och det är oklart huruvida målen för etiken innebär att någon mer djupgående förändring borde ske hos konfirmanderna. Det här menar jag att kan hänga samman med att tanken om kärlek inte utvecklas, även om den på några ställen nämns och verkar ha en central betydelse. Det verkar med andra ord saknas en tydlig koppling mellan ett kärleksfullt förhållningssätt och ett etiskt ansvarstagande liv.

Coakleys och Smiths förståelse av begär kunde lösa en del av de problem jag fann i målen för etikundervisningen. Om det är så att människan är en begärande varelse, så kan det exempelvis förklara varför någon kan känna till att det är viktigt att leva hållbart, utan att personen i fråga gör det. Problemet ligger inte i att hon saknar fakta, utan i hennes begär och förhållningssätt till skapelsen. Poängen blir då, om man ser på konfirmandundervisningen, inte bara att konfirmanderna ska lära hur man tar hand om skapelsen, utan att deras sätt att förhålla sig till skapelsen behöver förändras. På liknande sätt så kunde människans relation till andra handla om något mer än att utveckla förmågor att interagera och visa empati. Etikundervisningens mål kunde, i

¹²⁴ Coakley 2015, 124.

stället för att fokusera på att utveckla förmågor, fokusera på att förändra konfirmandens förhållningssätt till andra och sig själv. Om det finns sätt som konfirmanden kan växa i kärlek till sig själv och andra på, så skulle det kunna vara det grundläggande målet med etikundervisning. Många av de mål som diskuteras i konfirmandplanen är inte oviktiga, men blir utgående från den här förståelsen av människan sekundära.¹²⁵

Smith använder sig av Augustinus för att fördjupa förståelsen av människan som begärande varelse. Coakley utgår här från Gregorius av Nyssa för att komma till liknande slutsatser.¹²⁶ Coakley betonar att människans begär består av både dragningar till det som är ont och till det som är gott.¹²⁷ Människans begär hänger samman, vilket betyder att missriktade begär inom till exempel sexualitetens områden inte kan skiljas från missriktade begär inom andra områden. Lösningen på de problem som begären orsakar är att begären enas och renas i den gudomliga kärleken.¹²⁸ Målet är att begären ordnas rätt i relation till varandra och framför allt i relation till Gud.¹²⁹

Poängen hos Coakley och Smith är nästan identisk när det kommer till att människan orienterar sig i världen med sina begär och att de här begären är riktade åt olika håll. Människan dras både till det som är ont och det som är gott, och Gud är för båda nyckeln för att begären ska riktas rätt. Det finns dock en skillnad i hur de beskriver denna process. Hos Smith verkar det viktigaste vara visionen av det goda livet, som han beskriver som Guds rike. Poängen är att Guds rike ska bli målet för människans kärlek. För Coakley verkar inte visionen av det goda livet vara lika viktigt, utan målet är att begären med hjälp av Guds kärlek ordnas rätt och blir riktade åt rätt håll. Skillnaden mellan Smith och Coakley kan bero på att de menar lite olika saker när de talar om begär. Smith talar om begär, på samma sätt som han talar om kärlek, för att beskriva människans yttersta längtan. Även om människans yttersta längtan hänger samman med alla hennes begär, så betonar Smith att han här talar om något annat än

¹²⁵ T.ex. målen om att kunna ta hand om sig själv, visa empati, kunna interagera med andra och leva hållbart.

¹²⁶ I *The New Asceticism* utgår Coakley primärt från Gregorius av Nyssa, men på andra ställen använder hon i likhet med Smith sig av Augustinus för att göra liknande poänger.

¹²⁷ Coakley 2015, 9.

¹²⁸ Coakley 2015, 6.

¹²⁹ Coakley 2015, 30.

triviala bruk av kärlek och längtan.¹³⁰ Coakley i sin tur använder inte kärlek och begär synonymt, utan hon innefattar i sin användning av *desire* alla människans begär. Då blir inte längre fokuset att alla begär ska riktas åt ett håll, utan att de ska vara rätt ordnade i relation till varandra och till Gud.

Samtidigt visar Coakley att de olika begären hänger samman och inte kan skiljas från varandra. Utgående från detta så skulle inte heller etikundervisningens tre mål kunna skiljas från varandra. En människas förhållningssätt till sig själv, andra människor och skapelsen hänger samman. Det behöver förstås som en helhet, där de olika relationerna hänger ihop. Om vi tar det Coakley säger på allvar så kan de här relationerna inte heller sist och slutligen kopplas från relationen till Gud. Målet för Coakley är att begären ordnas rätt i relation till Gud och det är genom det som de andra relationerna kan börja fungera. Coakley reder alltså ut frågan som uppstod i min analys av konfirmandplanen, det vill säga vilken Guds roll är i det hela. Frågan om hur relationen till Gud påverkar den diakonala livsstilen och förhållningssättet till skapelsen blir obesvarad i konfirmandplanen. Hos Coakley blir Guds roll större än att vara den som förmedlar hur vi människor ska behandla varandra och naturen. Gud blir nyckeln för att begären ska kunna ordnas rätt och riktas i rätt riktning. Relationen till Gud hänger samman med människans relation till sig själv, andra och skapelsen, precis som det faktiskt även framkommer i början av konfirmandplanen.

Kristen etikundervisning kunde således förstås utgående från denna tanke om begär. I konfirmandplanen hittas en vision om hurdana människor man hoppas att konfirmanderna ska kunna bli genom etikundervisningen. De ska så småningom bli människor som tar hand om sig själva, andra människor och skapelsen. I ljuset av det som Coakley och Smith säger handlar det sist och slutligen om att deras begär behöver ordnas och riktas mot det goda. Coakley visar att dessa tre mål inte kan skiljas från varandra utan hänger samman, och att de även hänger samman med relationen till Gud. Det är genom att begären ordnas rätt och riktas mot Gud som en människas förhållningssätt till sig själv, andra och skapelsen börjar förändras. Smith betonar på liknande sätt att en människas vision av det goda livet påverkar hur hon handlar. Begären är inte statiska enligt varken Coakley eller Smith. Smith lyfte fram liturgi, i

¹³⁰ Smith 2009, 51.

bred bemärkelse, som det sätt begärens formas på. Coakley lyfte fram asketism där både det personliga bönelivet och den gemensamma tillbedjan har en viktig roll. Är det då möjligt att använda sig av denna tanke för att forma konfirmandernas begär?

3.2 Kristen praxis som formar begär

Eftersom processen av att forma begär blir det sätt genom vilket konfirmanderna kan formas till den typ av människor som visionen i konfirmandplanen ger uttryck för, så är det nödvändigt att se närmare på hur begärens formas. Vi såg redan att Smith lyfter fram liturgin och den kristna tillbedjan som det sätt som människors begär formas på. Han beskriver liturgin som en upprepad kroppslig praxis. Jag ska snart undersöka närmare vad det betyder, men ska först återvända till Coakley. Om lösningen på problemet med missriktade begär för Smith är liturgin, så är lösningen för Coakley på liknande sätt asketism. När det asketiska livet fungerar så blir begärens renade och enade i den gudomliga kärleken.¹³¹ Genom vanor och praktiker formas människan och hennes begär så att hon allt mer vill det som är gott.

På vilket sätt menar då Coakley att asketismen kan visa en väg vidare i etiska frågor? Hon vänder sig mot tanken om att teologi kommer först och praxis sedan. Coakley argumenterar för att det är djupare form av praxis som leder till djupare tro, även om det är lätt att tänka att det är tvärtom. Det naturliga är kanske att tänka att när ens tro blir djupare och man når nya insikter om Gud, så då kommer det också att leda till ett fördjupat böneliv. Coakley förslår att vi svänger på det resonemanget. Det finns kunskap om Gud som bara kan uppnås genom asketism och bön.¹³² Det här är något som Smith håller med om. Utifrån hans syn på människan är det inte bara så att bönen föregår kunskap om Gud, utan det är överlag så, även inom andra områden, att praxis ofta kommer först och teoretisk kunskap sedan. Det en människa gör formar hennes föreställning om världen och riktar hennes kärlek mot den. Man kan på något plan förstå och också älska före man egentligen vet.¹³³ Teoretisk kunskap är inte nödvändig

¹³¹ Coakley 2015, 6.

¹³² Coakley 2015, 102.

¹³³ Smith 2009, 70.

för att kunna älska, utan människans begär formas istället först för att hon ska kunna veta. Genom att man riktar sin kärlek mot Gud så får man också kunskap.¹³⁴

Det är alltså enbart när begären riktas mot Gud, genom asketisk praxis, som det är möjligt att uppnå sann kunskap om Gud, enligt Coakley. Kunskap om Gud handlar för henne inte bara om att få information om Gud, utan att genom praxisen komma nära Gud och lära känna Gud. Det handlar inte om att praxis ställs i motsats till tro och kunskap, utan att de tvärtom går allt mer in i varandra och börjar forma varandra. I Coakleys resonemang är den asketiska livsstilen dock nödvändig för att denna förändring ska kunna ske. Det är inte möjligt att bara tänka sig till den här djupa formen av kunskap om Gud. Som Coakley skriver: "...over a life-time of faithful observation of both public acts of worship and charity on the one hand, and private devotions on the other, one might hope ultimately to come to 'know' God in God's intimate life."¹³⁵ Församlingens gemensamma tillbedjan, den enskildas böneliv och kärlekshandlingar är alla vägar till att lära känna Gud.

I konfirmandplanen hittade jag tankar om att bön och etik hänger ihop, att gudstjänstlivet kan leda till kunskap om Gud och att det gemensamma bönelivet kan styra konfirmanden att älska sin nästa både under och efter konfirmandtiden. Den här tanken utvecklas dock inte närmare och lyfts inte fram som en avgörande aspekt när målet för etikundervisningen diskuteras. Coakleys beskrivning av den asketiska livsstilen sätter samspelet mellan bön och etik i nytt ljus och ger en teologisk förklaring till hur man faktiskt kan tänka att kristen praxis, kunskap om Gud och det etiska livet hänger samman. Det att en människa riktar sina begär mot Gud hänger samman med att hon lär känna Gud. Om det är så att den kristna praxisen formar människan så att hon blir allt mer riktad mot Gud, så blir det tydligt att bön och den här typen av kunskap om Gud hänger samman. Genom att människor ber och firar gudstjänst, kommer de att kunna lära känna Gud och deras begär formas allt mer i riktning mot honom. Det är genom praxisen som tron fördjupas och det är samtidigt där som begären blir renade och ordnade. Bönen och gudstjänsten kommer alltså i förlängningen, enligt Coakley, att leda till en etisk livsstil.

¹³⁴ Smith 2009, 71.

¹³⁵ Coakley 2015, 124.

Tanken om att etik hänger samman med bön och gudstjänstliv blir inte bara förståelig, utan avgörande, ur Coakleys perspektiv. Den kristna praxisen får en viktig roll i etikundervisningen, och hela idén om hur etikundervisning ska utföras måste ta detta i beaktande. Det här ger en förståelse för de kopplingar som jag hittade mellan kristen praxis och det etiska livet i konfirmandplanen, men visar samtidigt att denna tanke skulle vara nödvändig att utveckla och låta genomsyra hela etikundervisningen om man ska kunna nå de mål som hittas i planen.

Coakleys perspektiv för mig också tillbaka till frågan om kroppens roll i det hela. Som tidigare konstaterat har kroppen i praktiken ingen större plats i konfirmandplanens holistiska människosyn. Tyngdpunkten ligger på det andliga och det intellektuella. Coakley idé om kristen praxis och asketism som formande av människans begär gör att kroppen får en viktig roll. Kroppens roll i etikundervisning, och det kristna livet överlag, blir ännu tydligare när Smith förklarar hur formning går till. Även hos honom får kroppen en avgörande roll när människans kärlek formas.

Smith utvecklar i nästa bok i samma serie, *Imagining the Kingdom*, närmare hur detta formande av människors hjärtan eller deras begär går till. Vägen till hjärtat, menar han, går genom kroppen. Kroppen har ett sätt att röra sig i världen som föregår idéer. Smith jämför det med hur vi kan veta hur vi ska röra oss i vårt hem utan att behöva tänka. På samma sätt, föreslår han, kan vi se på tillvaron i Guds skapelse. Vi människor kan träna oss att röra oss i Guds värld på samma sätt som när vi rör oss i vårt hem, det vill säga utan att hela tiden behöva tänka före vad vi ska göra. Vi kan med andra ord ha en form av praktisk kunskap om hur vi ska vara i världen som föregår tänkandet, en kunskap som sitter i kroppen.¹³⁶ Vägen till kroppen går enligt Smith genom människans imaginära förmåga. Kroppen lär sig inte genom teori utan genom berättelser.¹³⁷ Människan föreställer sig världen och sin plats i den på ett visst sätt. Hennes föreställningar kommer sedan i sin tur att styra hennes handlingar.¹³⁸ Människans föreställningsförmåga föregår hennes kärlek, först när hon har en bild av målet för hennes längtan så kan hennes begär riktas i enlighet med det.¹³⁹

¹³⁶ Smith 2013, 52–53.

¹³⁷ Smith 2013, 108.

¹³⁸ Smith 2013, 124.

¹³⁹ Smith 2013, 125.

Relationen mellan kroppen och det imaginära kan med andra ord sägas gå båda vägarna. Kroppen lär sig genom berättelser, men det är samtidigt genom kroppslig praxis som en människas föreställningsförmåga formas. Det är det här som liturgisk praxis handlar om enligt Smith. Genom att människor använder sina kroppar i liturgin och tar del av den kristna berättelsen formas en kunskap i dem, ett sätt att vara i världen som gör att deras begär riktas mot Guds rike. På samma sätt behöver kristen undervisning ta både kroppsligheten och föreställningsförmågan på allvar. Om undervisningens mål är att människors hjärtan ska riktas mot Gud och hans rike, så behöver den kunna ändra hur människor föreställer sig världen. Som Smith säger: ”The way to our hearts is through our imaginations, and the way to our imaginations is story, image, symbol, song”¹⁴⁰ Genom berättelser och bilder så formas ett sätt att uppfatta världen, en uppfattning som går djupare än teoretisk kunskap, som sitter i kroppen. Det är den här uppfattningen som tar tag om en människas hjärta och formar hennes sätt att leva i världen.

Smith delar alltså Coakleys syn på den kristna praxisen som vägen till formning av människors begär. Han utvecklar här kroppens roll i det hela. Människans imaginära förmåga formas primärt genom kroppen. Den imaginära förmågan, det vill säga förmågan att föreställa sig det goda livet, blir i sin tur avgörande för riktandet av människans begär i enlighet med Guds rike. Genom kristen praxis kan en människa träna sig i att se världen och leva i världen på ett annat sätt, ett sätt som stämmer överens med idén om Guds rike. Kroppen har en avgörande del i formandet av människans begär, eftersom det är primärt genom våra kroppar som vi uppfattar världen. Kroppen blir alltså avgörande i etikundervisning, eftersom etik handlar inte bara om idéer, utan om ett konkret sätt att vara i världen. Konfirmanderna behöver inte bara tränas i att tänka på ett visst sätt, utan i att leva på ett visst sätt. Därför hävdar jag att kroppen spelar en viktig roll för att man ska kunna uppnå konfirmandplanens vision om ett gott etiskt liv.

För Smith blir, som jag redan konstaterat, den kristna praxisen avgörande när det kommer till att forma människans imaginära förmåga. Genom bönen, liturgin och

¹⁴⁰ Smith 2013, 162.

sakramenten lär hon sig att föreställa sig världen på ett nytt sätt och hon formas till att börja längta efter det goda. Vägen till människans hjärtan, det vill säga hennes begär eller kärlek, går genom liturgin. Det här fördjupar alltså argumentet om att gudstjänstlivet och bönelivet spelar en viktig roll i etikundervisningen. Den kristna praxisen handlar inte bara om att konfirmanderna ska lära sig hur ett kristet liv går till, utan blir avgörande för att deras hjärtan ska formas i enlighet med etikundervisningens mål.

Utgående från denna fördjupade beskrivning av hur människans begär formas blir det också tydligt att det för Smith inte enbart är bön och gudstjänstliv som är viktigt. Symboler, berättelser och bilder spelar överlag en viktig roll i att forma en människas uppfattning om världen och hur hon ska leva i den. Utgående från detta så kunde därför exempelvis berättelser ha en viktig roll i etikundervisningen. Det här är en tanke som inte alls lyfts fram i konfirmandplanen, men det kan bero på att den sällan går till en sådan konkret nivå av hur etikundervisningen ska genomföras i praktiken. Utgående från denna syn på människan blir det dock viktigt att etikundervisningen inte bara handlar om information om hur konfirmanderna ska leva. Det kommer inte att vara tillräckligt. Om de inte kan föreställa sig det goda livet i Guds rike, så kommer det vara svårt för dem att börja längta efter det.

Jag har själv sett vilken roll fantasin kan spela när jag har undervisat konfirmander. På ett läger märkte jag att diskussionen om ett gott liv tog stopp för att konfirmanderna inte kunde föreställa sig det. De hade en ovilja, eller oförmåga, att tänka sig en bättre värld och då blev också den etiska diskussionen omöjlig. Om inte någon form av förändring är möjlig, vare sig i det egna livet eller i världen, varför ska man då fundera på hur ett gott liv ser ut? En nyckel här kunde ha varit att försöka hitta sätt att väcka konfirmandernas förmåga att kunna föreställa sig något bättre. Etikundervisningen behöver således hitta ett sätt att hjälpa konfirmanderna att se på världen på ett annat sätt. De behöver kunna föreställa sig livet i enlighet med den kristna tron om de ska kunna leva i enlighet med en kristen etik. Liturgi och bön har en viktig roll i detta, men även bilder, symboler och berättelser överlag.

3.3 Det kristna livet som en process

Jag har nu fått svar på flera av de frågor som jag ställde i analysen. Jag har utgående från Coakley och Smith sett hur man kan förstå människan som en varelse som relaterar sig i världen utgående från det hon begär. Den här antropologin påverkar både synen på pedagogik och etik. Jag har sett hur tanken om etikundervisning som formande av människans begär förklarar sambandet mellan etik och kristen praxis. En fråga som jag delvis fått svar på, men ännu behöver se närmare på, är tanken om att formandet av det kristna livet fortsätter efter konfirmandtiden. Om jag utgår från tanken om undervisning som formning blir det uppenbart att konfirmanderna inte kommer att vara färdiga att leva etiskt genast när konfirmandtiden är slut. Formandet av en människas begär är ett livslångt projekt, precis som konfirmandplanen betonade att konfirmanderna hela livet fortsätter att växa i tro, hopp och kärlek.

Coakley betonar vikten av tidsperspektivet. Det går inte genast att uppnå den djupaste formen av kunskap om Gud. Den kristna praxisen kommer också att variera, beroende på var i livet man befinner sig. När Coakley diskuterar hurudan praxis som formar människans begär beskriver hon tre nivåer. De olika nivåerna visar att det inte är möjligt att säga att det kristna livet kommer att se exakt likadant ut hela tiden. Det finns en tanke om att både tron och praxisen fördjupas.

De tre nivåer som Coakley tar upp sammanfaller delvis med mystikernas tre nivåer av rening, upplysning och förening.¹⁴¹ Den första nivån kommer direkt efter att någon blivit döpt och kommit till tro. Det handlar om att ändra om sin livsstil på ett sätt som är annorlunda än världens. Ofta ligger fokus på det yttre livet, regler och detaljer.¹⁴² Den andra nivån är den som återfinns i Benedictus klosterregler. Relationen mellan tro och praxis förändras, och de börjar allt mer influera varandra. Nu ligger fokus inte längre på att ordna upp det yttre livet i relation till Kristi ideal, utan istället börjar man hitta Kristus i de praxisar man sysslar med.¹⁴³ Den tredje nivån är den som en del mystiker vittnar om. En långvarig asketism kan leda till ett förenande med Gud där nya, mer svårbegripliga teologiska insikter blir tillgängliga.¹⁴⁴ Här nås det som

¹⁴¹ Coakley 2015, 104.

¹⁴² Coakley 2015, 111.

¹⁴³ Coakley 2015, 114–115.

¹⁴⁴ Coakley 2015, 112.

Evagrius beskriver: ”If you are a theologian, you will pray truly. And if you pray truly, you are a theologian.”¹⁴⁵ Det här är något som också till exempel Teresa av Avila och Johannes av korset vittnar om. Poängen, som dessa mystiker pekar mot, är att det är enbart genom kristen praxis, som till exempel bön och kärleksgärningar, som man på riktigt, efter en lång tid, verkligen kan lära känna Gud och få kunskap om honom.

Coakleys beskrivning av de tre nivåerna får här illustrera hur det är tänkt att det kristna livet gradvis ska fördjupas. Det finns en aspekt av att det kristna livet i början får handla om yttre regler och detaljer. Det här betyder att det finns utrymme i etikundervisning att diskutera budorden och praktiska tillämpningar av dubbla kärleksbudet. Som Coakley beskriver kan det yttre vara viktigt speciellt i början av det kristna livet. Samtidigt är det viktigt att minnas att det inte är målet. Målet, enligt Coakley, är förenandet med Gud. Även om detta mål är aningen ambitiöst, Coakley själv verkar reservera det för dem som spenderat en lång tid i bön och asketism, så vittnar nivåerna om att en gradvis förändring behöver ske från den första nivån. Den andra nivån Coakley diskuterar handlar om att praxis och tro allt mer börjar influera varandra och att fokuset från de yttre reglerna flyttas till att man börjar hitta Kristus i det man gör. Genom kristen praxis börjar med andra ord ens tro förändras och fördjupas.

Tillämpat på konfirmandplanens mål kunde det här betyda att det finns en plats i etikundervisningen för konkreta diskussioner om hur man kan ta hand om sig själv, hur man kan hjälpa någon som behöver hjälp, hur man ska visa empati och vad det betyder att ta etiskt ansvar. De här diskussionerna kan vara viktiga och för många kan det leda till nya insikter och någon slags förändring. Utgående från Smith och Coakley skulle jag ändå argumentera för att det inte är tillräckligt. Också ett annat perspektiv behöver finnas med, eftersom målet med det kristna livet och etikundervisningen går djupare. Även i konfirmandplanen hittade jag stöd för tanken om att en mer djupgående förändring ska ske och att den förändringen ska kunna fortsätta hela livet. Etikundervisningen behöver således ta detta i beaktande. Utan att kasta ut diskussionerna om konkreta etiska råd och regler, behöver det finnas en tanke om hur en formativ process ska kunna ta sin början. Det behöver finnas en idé om hur man

¹⁴⁵ Coakley 2015, 118.

genom etikundervisningen kan forma konfirmandernas begär så att de inte bara vet vad som är rätt, utan kan börja älska rätt och växa i kärlek hela livet.

När Smith sammanfattar vad målet för kristen utbildning är, påpekar han att det handlar om att forma lärjungar som älskar rätt, som orienterar sig i världen genom kärlek och som älskar Gud och sin nästa. Pedagogiken behöver förändras med tanke på att målet är formning.¹⁴⁶ Den kristna utbildningens mål blir enligt denna modell likt målet för tillbedjan, det vill säga att forma lärjungar som älskar Gud och hans rike och utgående från denna kärlek engagera sig för Guds goda verk i skapelsen.¹⁴⁷ Kristen utbildning behöver därför ha en strategi för formning, snarare än, eller kanske som ett komplement till en strategi för hur man kan överföra information. Det här gäller i allra högsta grad även etikundervisningen under konfirmandtiden.

3.4 Andens inverkan

Det finns en fråga som ännu är obesvarad. Konfirmandplanen betonar att det i sista hand är Gud som stärker och utrustar de unga under konfirmandtiden.¹⁴⁸ Vilken är egentligen Guds roll i det hela? Är formningen något som vi åstadkommer själva genom vår praxis eller är det ett verk av Guds Ande? Vilken är Guds roll i den formativa processen enligt Smith och Coakley?

Hos Smith är Guds roll tydlig när det kommer till målet med formningen. Fokuset är Guds rike och målet är att hela människans varelse riktas i enlighet med det. Frågan om Guds roll i processen är inte däremot lika självklar. Eftersom Smith utgår från en filosofi om människan som sitt huvudsakliga argument är Guds roll inte alltid särskilt tydlig. Poängen är att allt runt omkring formar oss i olika riktningar och den kristna tillbedjan får därför en liknande funktion för att ”rätta till” det sätt som sekulära liturgier har format oss på.¹⁴⁹ Om allting är naturliga processer, behövs Guds Ande då överhuvudtaget?

¹⁴⁶ Smith 2009, 32–34.

¹⁴⁷ Smith 2013, 5.

¹⁴⁸ *Ett stort under* 2017, 15.

¹⁴⁹ Smith 2009, 88.

När Smith sammanfattar sitt argument för formning blir det tydligt att Anden har en viktig roll. Smith lyfter fram att den kristna formningen påverkas av Anden som styr våra begär åt rätt håll. Anden möter människan genom den kroppsliga praxisen och förvandlar henne. Smith tar alltså avstånd från att kristen tillbedjan handlar om någon form av självhjälp, utan den materiella praxisen är det sätt genom vilket Gud i sin nåd helgar människan.¹⁵⁰

Det här har sin grund i hur Smith förstår verkligheten. Han betonar en sakramental förståelse av verkligheten där Gud är närvarande i materien. Därför är det möjligt för Gud att utföra sitt verk genom konkret, materiell och kroppslig praxis.¹⁵¹ Smith betonar dock att det alltid finns en risk att börja se liturgin som en helt naturlig process, speciellt när man betonar dess funktion av att forma människan. Det här tar Smith avstånd från. Även om tillbedjan är kroppslig och materiell så är den inte bara naturlig. Kristen tillbedjan är tvärtom en inbjudan att delta i den treenige Gudens liv.¹⁵² Formning är en effekt av tillbedjan, men är inte poängen med tillbedjan. Tillbedjan är om Gud och för Gud, och Gud själv är aktiv både som tillbedjans objekt och subjekt.¹⁵³ Smith föreslår därför att vi ser sakramenten och liturgin som unika platser där Guds formativa närvaro är extra intensiv. Hela världen är för Smith ett sakrament och alla ritualer formar människan. Kyrkans tillbedjan är ändå något särskilt, där Andens inverkan på människan är extra stark, eftersom människan där möter Gud ansikte mot ansikte.¹⁵⁴

Samtidigt menar Smith att sekulära liturgier fungerar på liknande sätt. Inte heller de är bara ”naturliga”, utan de påverkas, på liknande sätt som kristen tillbedjan påverkas av Anden, av härskare och makter.¹⁵⁵ Det blir således oklart hur stor skillnaden egentligen är mellan kristen tillbedjan och sekulära liturgier när det kommer till formandet av människan.

¹⁵⁰ Smith 2013, 14–15.

¹⁵¹ Smith 2009, 140.

¹⁵² Smith 2009, 149–150.

¹⁵³ Smith 2009, 150–151.

¹⁵⁴ Smith 2009, 148, 150.

¹⁵⁵ Smith 2013, 15.

Det här hänger samman med att Andens verkan utanför församlingens gemensamma tillbedjan är aningen diffus hos Smith. Han betonar att vi inte ska underskatta kraften i mötet med Gud även utanför liturgin.¹⁵⁶ Smith ser ett värde i praxisar även utanför gudstjänstlivet men betonar hur viktigt det är att de hänger samman med församlingens liturgiska gudstjänstliv. Det här beror för Smith på att sakramenten (dit han åtminstone räknar nattvarden, dopet och Ordet) är mer än bara praxisar.¹⁵⁷ Det här gör att frågan uppstår om till exempel privat bön kan vara mer än en praxis, på liknande sätt som Smith ser sakramenten och församlingens liturgi som något särskilt. Den här frågan får jag inte svar på. Det verkar dock inte som att Smith ser en sådan funktion i ett privat andaktsliv eftersom han i sin diskussion om liturgisk praxis utanför gudstjänsten främst rekommenderar dagliga gemensamma böner i liknande stil som i klostren. Poängen med det verkar vara både att det sker gemensamt och att bönelivet ska ha en mer liturgisk och sakramental karaktär.¹⁵⁸

Det finns helt tydligt en tanke hos Smith om att Anden verkar och formar även utanför församlingens gemensamma tillbedjan och han ser ett värde även i praxisar utanför det gemensamma gudstjänstlivet. Frågan om vi kan ha en liknande förståelse av den enskilda människans böneliv som av gudstjänsten verkar dock bli obesvarad. Fokuset för Smith ligger hela tiden på att Anden först och främst verkar genom kyrkan och dess gemensamma tillbedjan, där liturgin och sakramenten ses som unika platser för Guds förvandlande möte med människan. Samtidigt är det inte heller tydligt hur unik församlingens tillbedjan är när det kommer till formning, eftersom också de sekulära ideologierna verkar ha en andlig dimension. Anden har en viktig roll i den formativa processen för Smith, men dess inverkan är utan tvekan tydligast i liturgin och sakramenten. Här behöver det betonas att det i så fall inte skulle betyda att andra praxisar förlorar sitt värde för Smith, eftersom de fortfarande kan ha en viktig funktion av att träna människans imaginära förmåga och rikta hennes begär mot Guds rike. Frågan är bara om praktiker utanför gudstjänsten kan ha funktionen av att vara platser där Guds formativa närvaro är särskilt intensiv.

¹⁵⁶ Smith 2009, 208

¹⁵⁷ Smith 2009, 213.

¹⁵⁸ Smith 2009, 211.

Coakley betonar också Andens roll i sin förståelse av asketism. När hon diskuterar det ökade intresset för en form av sekulär asketism i dagens kultur så ställer hon sig frågande till om den kan fungera utan gemenskap med Gud.¹⁵⁹ Problemet blir inte löst endast genom att Gud plockas med som ett retoriskt begrepp. Det är lätt att se hur mycket ont som har gjorts också i Guds namn. Coakley är här ute efter något djupare.¹⁶⁰

Det här blir som tydligast när Coakley diskuterar kristen bön. I det här sammanhanget är det mest fokus på en mer ordlös kontemplativ eller karismatisk bön. I bönen är det både Gud som ber i människan och Gud som tar emot hennes bön. Samtidigt så bjuder Gud in henne i Sonens upprättade liv. Det är vad Coakley kallar en proto-trinitarisk förståelse av bön som hon utvecklar ur Paulus beskrivning av bön i Romarbrevet.¹⁶¹ Coakley har en förståelse av bön där det i grund och botten är Gud som ber i människan och det är Guds Ande som genom det förvandlar henne. Bön handlar med andra ord om gemenskap med treenigheten. I bönen är den Helige Ande verksam genom att förvandla och rena människans begär, samt bjuda in henne i det gudomliga livet.¹⁶²

Tanken om att Gud är verksam kommer också fram när Coakley diskuterar de olika nivåerna av kristen praxis. Hela idén om olika nivåer av praxis förutsätter enligt Coakley en teologi om nåd.¹⁶³ Coakleys nivåer av praxis handlar inte om att människan blir mer och mer aktiv, utan snarare tvärtom. När en människa går djupare i asketismen blir hon i någon betydelse passivare och Gud blir aktivare. Kännetecknande för de djupa nivåerna av asketism är att själen mer är mottagande för den gudomliga nåden. Därför kan kontemplation, som den djupaste formen av bön, förstås vara nästan något annat än en praxis. Kontemplation kan ses som något Gud gör i människan där hon själv snarast har en passiv roll.¹⁶⁴ Det finns alltså en tanke hos Coakley om att den asketiska vägen handlar om att Gud blir mer och mer aktiv och människan blir mer och mer mottagande.

¹⁵⁹ Coakley 2015, 24–25

¹⁶⁰ Coakley 2015, 25–26.

¹⁶¹ Coakley 2015, 88–90. Coakley diskuterar här Rom. 8:14–17, 26–27.

¹⁶² Coakley 2015, 99.

¹⁶³ Coakley 2015, 105.

¹⁶⁴ Coakley 2015, 121–122.

Coakleys syn på asketism kan med andra ord inte förstås utan Gud. Kristen praxis handlar inte om aktiviteter eller självhjälp där människan ensam tränar sig i något, utan om något som sker i gemenskap med Gud. Det är Guds Ande som åstadkommer formningen i människan genom det asketiska livet. I bönen förenas människan med Gud i den grad att det är Gud som utför bönen i henne.

Smith och Coakley verkar vara överens om att formning inte bara är en naturlig process som människan själv åstadkommer, utan något som Gud utför i henne. De lyfter båda fram Andens roll i det hela och ser den djupaste formen av praxis som något Gud själv gör i människan. Samtidigt verkar det finnas en skillnad mellan dem på den här punkten. För Smith verkar den djupaste formen av påverkan som Gud har till största del ske genom kyrkan och det gemensamma gudstjänstlivet. Liturgin och sakramenten har en särställning här, som unika platser för Guds verksamhet i människan. Det här betyder inte att Andens verk reduceras till gudstjänsten och som jag redan betonade så ser Smith också en viktig funktion i daglig praxis. Det finns dock en tudelning hos honom på denna punkt. Å ena sidan så fungerar människan så att hon hela tiden formas av det hon gör. Det här är ganska långt en naturlig process som gäller alla människor. Samtidigt är det här också i någon mån det sätt som Gud verkar i den materiella verkligheten, vilket betyder att Guds Ande också verkar i en människas vardagliga liv och kan rikta hennes begär mot Guds rike. Å andra sidan finns det särskilda platser, där Guds påverkan är extra stor. Det här verkar Smith ganska långt knyta till församlingens gemensamma tillbedjan, med dess liturgi och sakrament.

Den här tudelningen finns inte på samma sätt hos Coakley. Som jag tidigare lyfte fram innefattar hennes syn på asketism både kyrkans gemensamma tillbedjan och den enskildes böneliv. När hon diskuterar olika typer av asketisk praxis så verkar hon inte göra någon distinktion mellan det gemensamma och det personliga. Den roll som Smith tillskriver Gud i församlingens tillbedjan hittas klart och tydligt även i Coakleys förståelse av bön. Beskrivningen av hur Gud verkar genom människan och hur människan deltar i treenighetens liv är närmast identisk när Smith beskriver tillbedjan och Coakley beskriver bön. Det verkar därför som att den typen av Guds ingripande som Smith starkare knyter till gudstjänsten även hittas i Coakleys förståelse av den kontemplativa bönen. Det här gör att Andens roll blir aningen annorlunda hos Coakley än hos Smith. Det finns inget som pekar mot att Coakley inte skulle dela Smiths

förståelse av gudstjänsten och sakramenten här, men hon verkar istället betona den här gemenskapen med treenigheten i mer personlig asketisk praxis.

Processen av att en människas begär formas behöver alltså enligt både Smith och Coakley i grund och botten ses som Guds verk i henne, inte som något som hon åstadkommer själv genom sin praxis. Smith knyter Andens inverkan tydligast till den gemensamma gudstjänsten, medan Anden för Coakley är en viktig del av all asketisk praxis och framför allt av den kontemplativa bönen.

3.5. Sammanfattning

Jag började detta kapitel med att, utgående från de beskrivningar i konfirmandplanen som uttrycker att någon form av förändring borde ske hos konfirmanderna, ställa mig frågan om vilken sorts människosyn och inläringssyn som skulle behövas för att visionen av etikundervisning som livslångt lärande ska kunna uppnås. I detta kapitel har jag visat, med hjälp av James K. A. Smith och Sarah Coakley, hur man kan göra detta genom att se utbildning som formning. Smith argumenterar för att all utbildning i grund och botten formar människor enligt ett visst ideal. Etikundervisningen behöver därför ses som formning, där målet är att forma konfirmanderna i enlighet med det ideal för det kristna livet som uttrycks i konfirmandplanen. Smith utmanar ett intellektuellt paradigm och utgår från en antropologi där människan orienterar sig i världen med hjälp av sina begär. Målet med kristen utbildning, och således även med etikundervisningen, är att människors hjärtan riktas mot Guds rike. Det här sker primärt genom kristen praxis. Vägen till en människas hjärta går genom kroppen och genom hennes imaginära förmåga, det vill säga hennes förmåga att kunna föreställa sig det goda livet. Genom liturgi, berättelser, symboler och bilder formas människans föreställningsförmåga och i förlängningen även hennes kärlek.

Det här betyder inte att den formativa processen är något som människan själv gör. Smith betonar att det är Guds Ande som verkar och åstadkommer förändringen. Smith kopplar dock samman Andens inverkan särskilt med liturgin och sakramenten i kyrkans gudstjänstliv. Coakley betonar på samma sätt som Smith Guds roll i formningen, men lyfter fram att Anden har en liknande roll i personlig asketisk praxis.

Coakley argumenterar framför allt för att en förståelse av människan som begärande varelse är nödvändig i diskussionen om kristen etik. Hon visar hur människans begär hänger samman med varandra. De olika målen för konfirmandundervisningen kan således inte skiljas från varandra och sist och slutligen inte heller från relationen till Gud. Genom asketism formas en människas begär och blir allt mer riktade mot Gud. Coakley visar hur detta är en livslång process, där tron och praxisen allt mer börjar gå in i varandra. Konkreta moraliska regler har ett värde i etikundervisningen, men målet behöver alltid vara en mer djupgående förändring.

Etikundervisningen under konfirmandtiden behöver därför ha en strategi för formning. Målet är att konfirmanderna efter konfirmandtiden inte bara ska veta vad som är rätt, utan vara bättre rustade till att ta hand om sig själva, sina medmänniskor och skapelsen. Dessutom är det tänkt att de ska kunna fortsätta växa som kristna hela livet. De kommer alltså inte bara att ha en större kärlek till sig själv, andra och skapelsen efter att konfirmandtiden är slut, utan de kommer också på något sätt att ha förutsättningar för att växa i kärlek resten av sitt liv.

Är det här möjligt att åstadkomma? Hur skulle det kunna gå till i praktiken? Det finns några återkommande element, både hos Smith och Coakley, men också i konfirmandplanen. Något av det mest centrala när det kommer till den här förändringen är den kristna praxisen. Bönen och gudstjänstfirandet dyker gång på gång upp som det primära sättet som människor formas på. På vilket sätt skulle den tanken kunna tas på större allvar i etikundervisningen? I anknytning till detta behöver det tilläggas att kroppen överlag spelar en viktig roll både hos Coakley och Smith när de talar om formandet av begär. Kroppslig praxis kunde med andra ord involveras mer i etikundervisningen. Hos Smith dyker också berättelser, bilder och symboler upp. Hur kunde dessa användas i etiken för att väcka konfirmandernas fantasi och i förlängningen längtan efter ett gott liv? Sist men inte minst, om målet är att kunna fortsätta växa hela livet, så kan inte konfirmandtidens etikundervisning vara alltför skild från det vardagliga liv konfirmanderna lever. Det här var även en tanke som flera gånger dök upp i konfirmandplanen. Är det möjligt att ännu tydligare utgå från konfirmandernas verkliga liv i undervisningen? Jag har kommit till den sista frågan

som jag ställde efter min analys av konfirmandplanen. Hur kan sådan här etikundervisning gå till i praktiken?

4 Etikundervisning i praktiken

Konfirmandplanen ger inte en systematisk beskrivning av hur konfirmandundervisningen ska gå till i praktiken, men nu som då kommer det fram idéer som visar på vilket sätt det är tänkt att man ska kunna uppnå undervisningens mål. Sällan kommer det dock till den nivån att det konkret beskrivs vilka metoder de som undervisar ska använda sig av. I slutet av konfirmandplanen kommer det fram att församlingen ska göra upp en egen lokal läroplan, som bygger på den gemensamma konfirmandplanen. Där ska den lokala församlingen komma närmare in på frågor som exempelvis pedagogiska tillvägagångssätt.¹⁶⁵

Jag kom delvis in på de praktiska råden när jag analyserade konfirmandplanens syn på hur etikundervisning ska läras ut. Jag kommer här att sammanfatta och strukturera upp allt som sägs i konfirmandplanen om de konkreta tillvägagångssätten, innan jag återvänder till James K. A. Smith för att se vilka tips han ger för att tanken om formning ska tas på allvar i pedagogiken. Sedan jämför jag Smiths riktlinjer med konfirmandplanen. Till sist undersöker jag Sarah Coakleys syn på vad asketisk praxis innebär och diskuterar huruvida den typen av asketism kan tillämpas på konfirmandundervisningen.

4.1 Pedagogiska metoder i konfirmandplanen

I konfirmandplanen beskrivs ofta hur den kristna praxisen ska vara en del av konfirmandarbetet. På en par ställen uttrycks ett samband mellan kristen praxis och etikundervisningen, en koppling som Smith och Coakley visar att är central. Eftersom det finns ett sådant samband blir den praxis som beskrivs i konfirmandplanen viktig när det kommer till metoder för inläring. Redan i början av konfirmandplanen beskrivs konfirmandgruppen som en församling, som tillsammans läser Bibeln, firar gudstjänst och nattvard, och som ber och lär sig tillsammans.¹⁶⁶ Det här fångar ganska bra in vilken form av kristen praxis som är viktig enligt konfirmandplanen.

¹⁶⁵ *Ett stort under* 2017, 66.

¹⁶⁶ *Ett stort under* 2017, 13.

Konfirmandplanen betonar att Bibeln ska användas både regelbundet och mångsidigt i konfirmandundervisningen.¹⁶⁷ Konfirmanderna ska både få läsa Bibeln, lyssna till Bibeln under gudstjänster och andaktsstunder, samt diskutera Bibelns innehåll i bibelgrupper.¹⁶⁸ Bönen har också en central roll under hela konfirmandprocessen. Tanken är att bönen ska vara en naturlig och självklar del av allt som görs. Det här uppnås dels genom regelbundna andakter, men också genom att bönemoment finns med på övriga arbetspass.¹⁶⁹ Även gudstjänsten är en viktig del av konfirmandtiden. Här är det dock viktigt att man inte bara firar gudstjänst, utan att konfirmanderna också får vara med och planera och genomföra gudstjänster. Det är på det här sättet de lär sig att uppskatta gudstjänsten och förstå hur dess olika delar hänger samman.¹⁷⁰ Konfirmandplanen uppmanar till att konfirmandgruppen ska delta i nattvarden flera gånger under konfirmandtiden och på det sättet lära sig sköta sina andliga liv.¹⁷¹

I konfirmandplanen lyfts både musiken och utantillärandet fram som en viktig del av undervisningen. Musiken beskrivs som en viktig del av konfirmandtiden och ska ingå i konfirmandundervisningens andaktsliv, studieheter, kvällsprogram och gemensamma träffar. Den ska vara mångsidig så att alla hittar något tilltalande.¹⁷² När det kommer till utantillärandet ska konfirmanderna åtminstone lära sig trosbekännelsen, de tio buden, Herrens bön och Herrens välsignelse. Tanken är att det ska vara till hjälp i konfirmandernas eget andliga liv, men också hjälpa dem att kunna delta i församlingens gudstjänstliv.¹⁷³

När jag närmare söker efter metoder för undervisningen hittas två huvudtankar som präglar konfirmandplanens syn på inläring. Den ena är det gemensamma lärandet och det andra är att undervisningen ska kopplas ihop med konfirmandernas liv. Dialog, empati och ett gemensamt sökande efter sanningen kännetecknar det gemensamma lärandet. Konfirmanderna ska få möjlighet att uttrycka sina egna tankar och frågor, men också lära sig att lyssna till andra och sätta sig in i andras situation.¹⁷⁴ Olika former av

¹⁶⁷ *Ett stort under* 2017, 36–37.

¹⁶⁸ *Ett stort under* 2017, 14.

¹⁶⁹ *Ett stort under* 2017, 14, 34.

¹⁷⁰ *Ett stort under* 2017, 14, 33.

¹⁷¹ *Ett stort under* 2017, 8, 13.

¹⁷² *Ett stort under* 2017, 38.

¹⁷³ *Ett stort under* 2017, 14, 47.

¹⁷⁴ *Ett stort under* 2017, 25–26.

diskussion blir med andra ord en konkret metod som föreslås i konfirmandplanen. De unga behöver dessutom få känna att de diskuterar frågor som är viktiga och verkliga för dem. Lärandet ska kunna vara länkat till deras tidigare kunskaper, attityder och färdigheter. Konfirmanderna ska få hjälp att ständigt reflektera över sina erfarenheter och kunna koppla det som de lär sig till sina liv.¹⁷⁵ En metod som föreslås kunna fånga in både det gemensamma lärandet och tanken om att det ska kunna koppla till det egna livet, är fenomenbaserat lärande. Det är det tydligaste exemplet på metod som lyfts fram när den pedagogiska visionen diskuteras. Tanken är att den som undervisar tillsammans med konfirmanderna väljer ett fenomen, som t.ex. tro, Gud eller bön, som de sedan får arbeta med. Det här beskrivs vara ett sätt som för samman konfirmandernas livserfarenhet med de centrala lärosatserna i den kristna tron.¹⁷⁶

När etiken mer specifikt diskuteras i konfirmandplanen nämns sällan metoder över huvud taget. Enligt konfirmandplanens struktur verkar det vara som att det som sägs om inläring på övriga ställen även ska tillämpas på etikundervisningen. Två intressanta tips för undervisningen dyker dock upp nästan som i förbifarten. Det första stället hittas i samband med att diakoni diskuteras. Här uppmanas konfirmanderna identifiera hjälpbehövande, i närmiljön, hemlandet och andra delar av världen, samt hitta konkreta sätt att hjälpa dessa. Som exempel på hur detta kan se ut lyfts det fram att konfirmandgrupper har besökt äldre eller samlat in pengar för katastrofhjälp.¹⁷⁷ Här finns alltså ett exempel på hur undervisningen kunde knytas till konfirmandernas liv på ett konkret sätt. På det här sättet blir inte konfirmandtiden skild från världen runt omkring. Etikundervisningen knyts på många ställen till konfirmandernas verklighet, när exempelvis empati och interaktionsfärdigheter diskuteras. Här vidgas dock etiken att gälla mer än det egna sammanhanget. Genom att etiken knyts till hjälpbehövande i samhället så blir kopplingen till vardagen tydligare. Det här är samtidigt ett exempel på hur inläring inte behöver handla om att ”låtsas”, utan att konfirmanderna kan få lära sig genom att rent konkret praktisera det de ska lära sig.

Det andra intressanta stället dyker upp när miljöfrågor och hållbar livsstil diskuteras. Här betonas det att dessa värderingar även behöver synas i konfirmandundervisningen.

¹⁷⁵ *Ett stort under* 2017, 26–28.

¹⁷⁶ *Ett stort under* 2017, 46.

¹⁷⁷ *Ett stort under* 2017, 42.

Det beskrivs vara viktigt att gynna måttlighet och ekologiska alternativ i konfirmandarbetet. Som exempel på hur det kan genomföras lyfts det fram att man kan granska återvinningen i konfirmandarbetet och diskutera en eventuell vegetarisk dag.¹⁷⁸ Här knyts etiken igen till den konkreta praxisen, dock framför allt i den egna gemenskapen denna gång. Genom att praktisera etiskt hållbart leverne under konfirmandtiden visar konfirmandledarna att det är verklighet och inte bara teori, och konfirmanderna får se att de som ordnar undervisningen verkligen tycker att det som lärs ut är viktigt. Om de etiska råd som ges i undervisningen inte tillämpas i praktiken under konfirmandtiden upplevs de snabbt som onödiga eller orimliga.

Förutom detta kommer konfirmandplanen sällan in på konkreta metoder för undervisningen. Det betonas, som tidigare konstaterat, att lärandet sker hela tiden, i alla situationer och miljöer.¹⁷⁹ Därför beskrivs också exempelvis fritiden som en viktig del av konfirmandtiden. Även om fritiden inte uttryckligen sägs handla om inläring, så beskrivs lekar, idrott, spel och samtal som en förstärkare av gemenskap och sammanhållning. Humor, glädje och skratt lyfts också fram som ett sätt att skapa en atmosfär av öppenhet, förtroende och gemenskap.¹⁸⁰

Den bakomliggande tanken verkar således vara att de som jobbar med konfirmandundervisningen själv får hitta lämpliga metoder för att uppfylla konfirmandplanens mål. Det framkommer på ett ställe att metoderna ska vara mångsidiga och respektera alla deltagares erfarenhet och kunskap. I samband med detta förs det fram tankar om att konfirmanderna ska få uttrycka sig med händerna och kroppen, få musicera, utöva motion, skriva och illustrera.¹⁸¹ Det här visar på att det finns utrymme för kreativitet när det kommer till utvecklandet av konkreta praxiser och metoder för undervisningen.

Det finns sammanfattningsvis inte en strukturerad beskrivning i konfirmandplanen hur undervisningen ska gå till i praktiken. En del metoder nämns, mest i förbifarten, men för det mesta verkar det som om den lokala församlingen får bestämma de pedagogiska

¹⁷⁸ *Ett stort under 2017*, 43.

¹⁷⁹ *Ett stort under 2017*, 26.

¹⁸⁰ *Ett stort under 2017*, 29.

¹⁸¹ *Ett stort under 2017*, 47.

tillvägagångssätten. När själva undervisningen diskuteras betonas framför allt det gemensamma lärandet och kopplingen till konfirmandernas liv, och fenomenbaserat lärande ges som exempel på en metod som kunde åstadkomma detta. Vid några tillfällen uppmuntras mångsidiga och kreativa metoder. Den kristna praxisen ska klart och tydligt genomsyra konfirmandarbetet, men dess koppling till målen för inläringen är inte särskilt tydlig. Vid ett par tillfällen, som jag redogjorde för i ett tidigare kapitel, så beskrivs undantagsvis kopplingen mellan den kristna praxisen och målen för undervisningen.

Fungerar de metoder som beskrivs i konfirmandplanen för att uppnå konfirmandplanens mål för etikundervisningen? Är de tillräckliga för att kunna vara en strategi för formning, som Smith beskriver att kristen utbildning handlar om? Till näst ska jag jämföra konfirmandplanens konkreta tillvägagångssätt för undervisningen med de riktlinjer som Smith ger för en undervisningen där målet är formning.

4.2 Pedagogik som formativ praxis

Smith landar i att all kristen utbildning behöver en strategi för formning snarare än en strategi för överförandet av information. Coakley är inne på samma linje, men visar även hur grundläggande regler och information kan ha ett värde i början av det kristna livet. Trots detta så behöver kristen etikundervisning leda till mer än så och därför blir strategin för formning relevant. Smiths huvudargumentation ligger i att det är nödvändigt att tänka om hur kristen utbildning görs i ljuset av den antropologi han föreslår och han presenterar några riktlinjer som han hoppas ska kunna föra kristen utbildning närmare de mål han gett uttryck för. Smiths kontext är en amerikansk universitetsvärld, så hans vision för kristen utbildning handlar om universitet som titulerar sig som kristna universitet. Hans förslag kan dock ge en idé om vilken riktning kristen utbildning överlag behöver röra sig mot om målet är formning.

Smith föreslår i *Desiring the Kingdom* tre strategier som kan förändra kristen utbildningen. Han kallar dem för ”monastiska” möjligheter, idéer som kan förena teori

och praktik.¹⁸² Jag kommer att gå igenom dem i tur och ordning och se hur väl de passar ihop med konfirmandplanens idéer om hur undervisningen ska genomföras. Efter det diskuterar jag ännu en fjärde strategi, utgående från de tankar som genomsyrar hans andra bok, *Imagining the kingdom*.

4.2.1 Koppla samman klassrummet med kapellet och församlingen

Det första som Smith föreslår att är att göra upp med distinktionen mellan det som händer i klassrummet och det som händer i kyrkan. Om utbildning handlar om formning istället för om överförande av information behöver liturgin och tillbedjan kopplas samman med inläringen. Teori kan inte ses som skild från praktiken utan de behöver i grund och botten ses som samma sak. Bön, liturgi, firande av sakrament behöver ses som centrum av den kristna utbildningen. Smith betonar också här att det inte bara handlar om att koppla samman inläringen med liturgisk praxis, utan även med en lokal gudstjänstfirande gemenskap.¹⁸³

Den här tanken fungerar ganska bra med konfirmandplanens vision. Eftersom den kristna praxisen har en sådan framträdande roll i konfirmandundervisningen så visar det på ett synsätt där kyrka och klassrum hänger samman. På några ställen syns det även att bönen och gudstjänstfirandet hade ett samband med både kunskap om Gud och det etiska livet. En koppling till den lokala församlingen hittas också i konfirmandplanen. Som en del av konfirmandundervisningen ska konfirmanderna i grupp delta i 3–5 gudstjänster, samt 1–3 gånger i församlingens ungdomsverksamhet.¹⁸⁴ Det framkommer inte om gudstjänsterna ska firas med hela församlingen, eller om de också åtminstone delvis kan firas endast med konfirmandgruppen under ett läger. Båda verkar vara möjliga och det är rimligt att anta att konfirmandgrupper i praktiken deltar både i församlingens gudstjänstliv och firar egna på lägret. Det finns alltså någon form av koppling som hindrar att konfirmandgruppens gudstjänstliv blir helt isolerad från resten av församlingens.

¹⁸² Smith 2009, 223.

¹⁸³ Smith 2009, 123–125.

¹⁸⁴ *Ett stort under* 2017, 59.

Kopplingen kunde ändå enligt mig vara tydligare mellan klassrummet och kyrkan. Det finns alltid en risk att klassrummet blir den plats där man i teorin lär sig om Gud och kapellet blir den plats där man i praktiken möter Gud. Om de som undervisar inte medvetet jobbar för att föra samman dessa två är det lätt att teorin ses som skild från praktiken. Det skulle således vara viktigt att hitta sätt att göra kopplingen mellan liturgin och inläringen tydligare och också medvetet använda den kristna praxisen för att nå målen för etikundervisningen. Några sätt att göra det här på kunde vara att inte se klassrummet som en plats skild från bön och liturgisk praxis, utan låta kristen praxis bli en del av den undervisning som sker i klassrummet. Det här kunde betyda att man till exempel även praktiserar bön när man undervisar om bön i klassrummet eller gör en bibelmeditation när man undervisar om Bibeln. Det här kunde hjälpa att minska avståndet mellan klassrummet och kyrkan. Om undervisning i grund och botten är formning, så kunde sådana metoder ändå vara mer fungerande än föreläsning och diskussion. Ett annat sätt att förstärka denna koppling är att knyta samman det som sker i kapellet med undervisningen. Nattvardsfirandet är exempelvis en praxis som hänger nära samman med gemenskap. Efter nattvarden kunde konfirmandgruppen därför få diskutera vad vi lär oss om den kristna gemenskapen genom att fira nattvard. På det sättet skulle etiken tydligare kunna kopplas ihop med den kristna praxisen på lägret.

Konfirmandundervisningen har på många sätt en naturlig koppling till resten av församlingen, eftersom den är en del av församlingens verksamhet. Ledarna är anställda och frivilliga i församlingen och konfirmationen är hela församlingens fest. Samtidigt finns ändå alltid risken att konfirmandundervisningen blir alltför skild från resten av församlingens liv. Den här risken är naturligtvis störst i samband med det läger som oftast är en del av konfirmandtiden. Problemet med det här är bland annat att det kan vara svårt för konfirmanderna att komma in i församlingen efter att de blivit konfirmerade, eftersom det är så annorlunda än det konfirmandläger de varit på. De gemensamma gudstjänsterna och ungdomssamlingarna som konfirmanderna ska besöka är ett steg bort från det här, men frågan är om det är tillräckligt. Det beror i hög grad hur den lokala församlingen tolkar dessa riktlinjer. Det är stor skillnad på om konfirmandgruppen besöker endast två gudstjänster i församlingen och sedan firar en på ett läger, eller om konfirmandgruppen regelbundet under året besöker fem gudstjänster i församlingen. I ljuset av vad Smith säger skulle det vara bra att

deltagandet i församlingens gudstjänstliv och verksamhet inte försummas, utan tas med som en viktig del av konfirmandutbildningen. Här är församlingens roll också viktig. Det är avgörande att de ser konfirmandgruppen som en del av gemenskapen och inte som gäster eller ett störande moment. Ett annat sätt att förbättra denna koppling är att ha frivilliga från församlingen som besöker lägret och på olika sätt involveras i konfirmandarbetet.

4.2.2 Koppla samman klassrummet med livet tillsammans och i samhället

Det andra som Smith vänder sig emot är att den kristna utbildningen blir skild från det övriga livet. En av huvudpoängerna i hans argumentation är att formning sker överallt och hela tiden. Kristen utbildning kan således inte heller bara ha att göra med det som händer i klassrummet utan behöver hänga samman med det liv som studerandena lever annars. Inläringen behöver dels hänga ihop med hur studerandena lever tillsammans. På det sättet kan gemensamma måltider, gemensam bön och gemensamt praktiserande av gästfrihet ses som en viktig del av pedagogiken. Samtidigt kan det inte begränsas till det inbördes gemensamma livet, utan det behöver också finnas ett engagemang för det lokala samhället som man befinner sig i. Perspektivet i utbildningen behöver med andra ord vara riktat även utåt.¹⁸⁵

Det här passar bra med konfirmandplanens tanke om att inläring sker hela tiden under konfirmandtiden. Ledarna och hjälpledarna beskrivs under konfirmandtiden fungera som exempel på hur man kan vara en medmänniska. När konfirmandgruppen befinner sig på läger är det här som tydligast, för då lever de dygnet runt tillsammans med varandra, hjälpledare och ledare. Det här behöver därför ses som en viktig del även av pedagogiken. Det att konfirmandgruppen ber och äter tillsammans under ett läger är inte något annat än undervisning, tvärtom är det en viktig del av att lära sig leva tillsammans. På lägret finns det med andra ord stor potential i att utnyttja det faktum att formning sker hela tiden. Hur ledarna och hjälpledarna behandlar varandra och konfirmanderna kan vara viktigare än det som undervisas i ett klassrum, speciellt när

¹⁸⁵ Smith 2009, 225–227.

det kommer till etiken. Det här behöver alla i ledarteamet och även övriga som till exempel kökspersonal vara medvetna om.

Diskussioner kring det gemensamma livet och eventuella konflikter som kan uppstå under konfirmandtiden kan knytas samman med undervisningens innehåll. Det behöver finnas en koppling mellan det gemensamma livet under exempelvis ett läger och etikundervisningen. En sådan koppling hittas i konfirmandplanen när avfallshantering och vegetarisk dag diskuteras. När medmänsklighet i konfirmandplanen diskuteras i samband med etiken blir också konfirmandernas liv tillsammans relevant. Det är viktigt att göra dessa kopplingar tydliga, både för ledarna men också för konfirmanderna. Det sättet som alla lever tillsammans på under konfirmandtiden kan vara viktigare etikundervisningen än något som sker i klassrummet.

Ett viktigt pedagogiskt mål i konfirmandplanen är att undervisningen hela tiden ska kunna kopplas samman med konfirmandernas vardagliga liv. Denna tanke går hand i hand med den idé som Smith för fram här. Målet behöver hela tiden vara livet som följer efter konfirmandtiden och undervisning behöver ses i ljuset av detta. Etikundervisningen behöver handla om den konkreta verklighet som konfirmanderna lever i och ta de frågor som finns där på allvar. Ett aktuellt exempel på detta är den klimatångest som många unga känner idag.¹⁸⁶

Förutom tanken om att undervisningen ska hänga samman med konfirmandernas vardag så är inte kopplingen till det lokala samhället särskilt tydlig i konfirmandplanen. Det närmaste som hittas om detta är när konfirmanderna uppmanas identifiera hjälpbehövande och hitta sätt att hjälpa dem. Det här är något som kunde utvecklas. Riktningen utåt kunde med andra ord vara tydligare. Det är delvis samma problem som uppstod tidigare, det vill säga konfirmandgruppen riskerar speciellt i samband med lägret skiljas både från församlingen och livet i samhället. Här behöver de som ordnar konfirmandundervisningen söka kreativa lösningar. Platsen som konfirmandundervisningen hålls på kommer naturligtvis att begränsa

¹⁸⁶ Uppskattningsvis ca hälften av alla konfirmander jag hade under en sommar i en församling lyfte fram klimathotet när de i sina konfirmanddagböcker skulle svara på frågan om vad som är de största hoten i vår värld idag.

möjligheterna. Det skulle ändå vara bra om det hittades sätt att starkare knyta diakonal verksamhet till konfirmandundervisningen för att bevara kopplingen till livet utanför. Det kräver inte nödvändigtvis direktkontakt med de hjälpbehövande om konfirmanderna exempelvis får göra något praktiskt som sedan kan användas för att samla in pengar till diakoni. Ur det perspektiv som Smith lyfter fram så skulle det ändå vara viktigt att konfirmanderna även på något sätt kommer i närmare kontakt med människor utanför konfirmandgruppen.

4.2.3 Koppla samman kroppen och sinnet

För det tredje lyfter Smith fram kroppens betydelse i inläringen. Om människan i grund och botten inte är en tänkande varelse kan inte heller pedagogiken i klassrummet enbart fokusera på intellektet. Undervisning som bara handlar om läsning och föreläsning ignorerar enligt Smith delar av den mänskliga helheten och kommer således inte att vara tillräcklig för att forma studerandenas föreställningsförmåga. Här behöver kristen pedagogik vara kreativ och hitta sätt att knyta ihop teori och praktik, att integrera emotioner i undervisningen och låta kroppslig praxis bli en del av det som händer i klassrummet.¹⁸⁷ Smith ger inte här någon närmare förklaring till vad han menar med sinne (eng. *mind*), utan poängen verkar helt enkelt vara att ta människans kroppslighet på allvar.

Eftersom den kristna praxisen är en viktig del av konfirmandtiden får kroppen delvis ett naturligt utrymme under konfirmandtiden. Det här är ändå ett område som i ljuset av konfirmandplanen kunde utvecklas. I min analys av konfirmandens människosyn konstaterade jag att fokuset låg på intellektet och konfirmandernas förmåga att tänka och diskutera. Även de metoder för undervisning som kommer fram i konfirmandplanen har liknande fokus. Samtidigt dyker det på några ställen upp formuleringar som verkar vittna om ett annat synsätt, vilket gör att en utveckling av den kroppsliga praxisen är förenlig med konfirmandplanens vision.

¹⁸⁷ Smith 2009, 228–229.

En del av denna utveckling går hand i hand med arbetet med den första strategin, det vill säga att koppla samman kapellet och klassrummet. När kristen praxis involveras i undervisningen mer så kommer kroppen naturligt att få en viktigare roll. Här skulle det dock vara viktigt att ta liturgi och bön som kroppslig praxis på allvar. I konfirmandplanen beskrivs gudstjänsten först och främst som en plats där Gud talar till konfirmanden och konfirmanden talar till Gud.¹⁸⁸ Kroppslig praxis i bönen lyfts fram som ett komplement snarare än som en utgångspunkt. Tanken som jag lyfte fram i analysen om att andlighet enligt konfirmandplanen *kan* vara mer än ord och tal vittnar om ett synsätt där bön och gudstjänstliv inte först och främst *är* kroppslig praxis. På samma sätt beskrivs konkreta kroppsliga uttryck som korstecken och knäfall mer som ett komplement till det andliga livet.

Ett sätt att koppla samman kroppen och sinnet i konfirmandundervisningen kunde således vara att röra sig mot ett synsätt där kristen praxis i lika stor grad är kroppslig praxis som något som involverar sinnet. Korstecken, knäfall och varför inte dans är inte stöd för bönen, utan är bön. Gudstjänsten innehåller visserligen ord och tal, men är mycket mer än så. Genom att arbeta mot ett synsätt där andlighet och kroppslighet inte ses som olika saker är det möjligt att på riktigt närma sig en holistisk människosyn. Vägen till formandet av begär går enligt både Coakley och Smith genom kroppslig praxis och genom att betona kroppens roll i den kristna praxisen så kommer man också att kunna komma närmare målen för etikundervisningen.

Även arbetet med den andra strategin kommer att stöda detta mål. När klassrummet kopplas samman med livet tillsammans och i samhället blir det mer naturligt att ta hela människan i beaktande. Tanken om att inläring handlar mest om intellektet blir absurd när fokuset till exempel är att hjälpa någon som behöver hjälp. Genom att göra något praktiskt för att hjälpa andra så blir kroppen på ett naturligt sätt involverad. På samma sätt är det vid möten med andra människor som behöver hjälp. Här är det viktigt att betona att det här inte är något annat än det teoretiska, utan olika uttryck för samma sak. Det är annars lätt att det praktiska som konfirmanderna får göra ses som något mindre viktigt, kanske för att låta dem få göra något ”roligt” mellan det som är ”riktigt” undervisning. Det här är synsätt som det är bra att medvetet välja att röra sig bort från.

¹⁸⁸ *Ett stort under* 2017, 14.

Förutom detta handlar det om att också i klassrummet hitta metoder som involverar hela människan. Konfirmandplanen ger inte särskilt många förslag på metoder, så här är det ändå upp till församlingarna och ledarna att fundera hur undervisningen genomförs i praktiken. Också i klassrumssituationen blir det viktigt att minnas att människan är mer än sitt intellekt. Den som undervisar kan göra mycket för att skapa rum för till exempel emotioner i klassrummet. Parker J. Palmer ger i sin bok *To Know as We Are Known* råd för hur en lärare kan skapa rum för känslor i sin undervisning. Han betonar bland annat hur viktigt det är att den som undervisar tar första steget och är ärlig med sina känslor. Annat han lyfter fram är att göra presentationerna i början när man lär känna varandra lite djupare än som vanligen görs, att under lektionen ta hänsyn till känslor som kommer upp och att i slutet av lektionen ha en ärlig diskussion om hur lektionen har varit.¹⁸⁹ På samma sätt kan den som undervisar också se till att de metoder som används åtminstone ibland involverar kroppen.

Det här var de tre strategierna som Smith lyfter fram för undervisning där fokuset är formning. Förutom dessa tre riktlinjer är det värt att lyfta fram ännu en aspekt som han kommer närmare in på i den andra boken, *Imagining the Kingdom*.

4.2.4 Berättelser, bilder, symboler och sånger

I sin genomgång av hur människans förmåga att föreställa sig det goda livet formas så landar Smith i ganska konkreta råd. Han betonar, som tidigare konstaterat, att vägen till föreställningsförmågan går genom berättelser, bilder, symboler och sånger.¹⁹⁰ Det här kan således också ses som en konkret strategi för kristen utbildning, eftersom målet är just att forma människors hjärtan genom att förändra deras förmåga att uppfatta världen. Kreativa uttryck som berättelser, bilder och symboler gör det möjligt att föreställa sig Guds rike och har därför en avgörande plats i kristen utbildning och är en del av den pedagogiska vision som Smith förmedlar.

¹⁸⁹ Palmer 1993, 84–87.

¹⁹⁰ Smith 2013, 162.

Den starkaste kopplingen till konfirmandplanen här är musiken, som tydligt har en viktig roll i konfirmandundervisningen. Musiken lyfts i konfirmandplanen fram som en praxis som stärker gemenskapen med Gud och hjälper konfirmanderna att förstå det teologiska innehållet. Det finns det med andra ord stor anledning att ta musiken på allvar och på ett mångsidigt involvera den även i undervisningen.

När det kommer till berättelser, bilder och symboler är bibelläsningen den närmaste kopplingen som hittas i konfirmandplanen. Genom en kreativ användning av Bibeln med dess berättelser och symboler kan man hjälpa konfirmanderna att föreställa sig det goda liv som etikundervisningen pekar mot. Här finns det ändå enligt mig utrymme att i högre grad utveckla en användning av andra kreativa uttryck i undervisningen. Etikundervisningen behöver kunna implementera kreativa metoder som väcker konfirmandernas imaginära förmåga, så att de kan föreställa sig den vision av det goda livet som deras kärlek ska riktas mot. Här kunde exempelvis drama och film implementeras i undervisningen, vilket också i praktiken görs på många ställen. Samtidigt är det viktigt att vara medveten om risken med att formas efter underhållningen och de berättelser som präglar dagens värld. Konfirmanderna behöver få hjälp att granska dessa berättelser i ljuset av Bibeln och den kristna traditionen.

Berättelsen är på många sätt tacksam i det kristna sammanhanget. Bibeln kan användas som en samling av berättelser som visar på det goda livet, snarare än som en bok med regler. Berättelser om människor som har levt ett gott liv, till exempel de kristna helgonen, kan vara viktiga för att konfirmanderna ska kunna få en idé om hur det kan se ut när en människas begär är riktade mot Gud. Även andra typer av berättelser kan väcka konfirmandernas fantasi och forma deras sätt att se på världen runt omkring. Det här kunde vara en stor resurs i undervisningen. Genom den kristna praxisen och till exempel de bilder och symboler som präglar liturgin får konfirmanderna bli involverade i berättelsen och börja se sig själv som en del av dem. På det här området finns det mycket att upptäcka och experimentera med.

4.3 Asketisk praxis i konfirmandarbetet

Jag ska ännu återvända till Coakley och se om hennes förståelse av asketism kan tillämpas på konfirmandarbetet. Coakley diskuterar inte kristen undervisning explicit, så hos henne hittas inte konkreta riktlinjer på samma sätt som det görs hos Smith. Hon betonar dock hur avgörande det asketiska livet är för kristen etik och det är därför intressant att se om hennes asketism kan tillämpas i etikundervisningen.

Coakley ger inte en tydlig lista på vilka konkreta discipliner hon räknar till sin förståelse av asketisk praxis. Den grundläggande tanke som hittas hos henne är dock att både det personliga bönelivet och församlingens gemensamma tillbedjan spelar en viktig roll.¹⁹¹ När det kommer till bönen är det framför allt den kontemplativa bönen, det vill säga den mer ordlösa eller tysta bönen som är viktigast. Det är framför allt här som Gud blir den aktiva som allt mer börjar be genom människan. Den kontemplativa bönen är således grunden för Coakleys syn på asketism. Här kan det också lyftas fram att Coakley ser kontemplativ bön som inte bara något andligt utan också som en djupt kroppslig praxis.¹⁹²

Förutom kontemplativ bön och tillbedjan framkommer det även att andra typer av praxis är viktigt för Coakley. Vägörenhet lyfts fram som ett viktigt komplement till bön och tillbedjan.¹⁹³ När hon diskuterar Benedikts regel som exempel på asketisk praxis på andra nivån betonar hon att den omfattar ett brett spektrum av kristen praxis, från psalmsång till gästfrihet.¹⁹⁴ Coakleys syn på asketism kan omfatta ganska många olika typer av praxis, men poängen är att praktikerna rör sig från yttre regler mot en mer kontemplativ livsstil.

Coakley förankrar sin syn på asketisk praxis i den kristna traditionen av asketism. Hon gör inte en sammanfattning av vilka praxisar och discipliner som hon räknar dit, men det är rimligt att anta att hon till stor del omfattar det som andra teologer har lyft fram som centrala discipliner i den kristna traditionen. Dallas Willard sammanfattar i sin bok *The Spirit of the Disciplines* (1991) några praxisar som har setts som viktiga i kristen tradition. Han delar upp dem i discipliner där man avhåller sig från något och

¹⁹¹ Coakley 2013, 14; Coakley 2015, 124.

¹⁹² Coakley 2015, 88.

¹⁹³ Coakley 2015, 124.

¹⁹⁴ Coakley 2015, 115.

discipliner där man engagerar sig i något. Till discipliner av avhållsamhet räknar han avskildhet, tystnad, fasta, enkelhet, kyskhet, diskretion och uppoffring. Till discipliner av engagemang räknar han studier, tillbedjan, firande, tjänande, bön, gemenskap, bikt och underordnande.¹⁹⁵ Det här behöver inte ses som en heltäckande lista och en del av praktikerna kan ha betonats mer eller mindre på olika ställen och i olika tider. Det fungerar dock som ett exempel på ungefär vad som traditionellt har setts som asketisk praxis.

Hur väl fungerar den här typen av traditionell asketisk praxis med konfirmandplanen? Är det möjligt att tillämpa Coakley syn på asketism med konfirmandarbetets etikundervisning? Utmaningen här är att målet för den livsstil som hon beskriver är ganska högt. Det är inte realistiskt att tänka sig att konfirmandundervisningen ska leda till att alla konfirmander blir mystiker som uppnår förening med Gud. Därför blir Smiths synvinkel där Anden starkare knyts till kyrkan lättare att tillämpa och passar också bra ihop med konfirmandplanens vision av att konfirmanderna ska bli intresserade av att vara aktiva församlingsmedlemmar. Det är troligen lättare att väcka ett intresse för församlingen och styra konfirmanderna in i församlingens ungdomsverksamhet och gudstjänstliv än att få dem att praktisera kontemplativ bön på egen hand. Ur Smiths perspektiv är det alldeles tillräckligt eftersom det ändå är primärt i församlingens gemensamma tillbedjan formning sker.

Samtidigt skulle jag inte räkna bort Coakleys perspektiv här. Flera av de praxiser hon föreslår går väl ihop med både konfirmandplanen och Smiths strategier för formning. Konfirmandplanen uttrycker som vi tidigare såg en koppling mellan bönen och etiken, och denna koppling verkar inte vara reducerad till det gemensamma gudstjänstlivet. Här kunde konfirmandarbetet använda sig av olika former av bön i sin undervisning och jag ser inga hinder för att även testa på de former kontemplativ bön som Coakley förespråkar. Om det är så att den tysta bönen är vägen till gemenskap med Gud så skulle det vara värt att implementera i undervisningen.

Tjänande och välgörenhet går också bra ihop med konfirmandplanen. Tanken om att konfirmanderna kan uppmuntras identifiera hjälpbehövande och hitta sätt att hjälpa

¹⁹⁵ Willard 1991, 158. För en närmare beskrivning av vad han menar med de olika disciplinerna, se Willard 1991, 159–190.

passar bra ihop med Smiths tanke om att koppla samman klassrummet med livet i samhället. Här blir det tydligt att denna tanke också stöds av Coakleys asketiska praxis. Det handlar inte bara om att kopplingen mellan undervisningen och omgivningen runt omkring ska bli tydligare, utan själva tjänandet är en viktig praxis i sig själv. Det finns alltså goda skäl till att hitta sätt för konfirmanderna både att få betjäna varandra under konfirmandtiden och att hjälpa andra människor utanför den egna gemenskapen.

Även andra asketiska praxisar kunde tänkas implementeras i konfirmandarbetet. Det är dock viktigt att minnas det tidsperspektiv som Coakley lyfter fram när hon diskuterar olika typer av praxis. Konfirmandundervisningen rör sig rimligtvis kring de första nivåerna av praxis, vilket gör att inte heller ambitionerna kan vara för höga. Den djupaste nivån är trots allt reserverad för en längre tid av bön och asketism. Det som konfirmandundervisningen kan göra är att skapa förutsättningar hos konfirmanderna att tillämpa enklare former av asketisk praxis i sitt personliga liv även efter konfirmandtiden. Guds formativa närvaro hittas enligt Coakley också i det personliga bönelivet. Konfirmandplanen betonar som sagt att processen att växa som kristen pågår livet ut och uppmuntrar också till att konfirmandarbetet ska hjälpa konfirmanderna att skapa former för sitt eget andliga liv i vardagen.¹⁹⁶ Ur det perspektiv som Coakley lyfter fram så kan det att konfirmanderna får hjälp att utveckla ett personlig böneliv ses som en viktig del av etikundervisningen och är därför eftersträvansvärt.

Den form av asketisk livsstil som Coakley föreslår fungerar således till en viss grad att tillämpas i konfirmandarbetet. Framför allt bön och tjänande har tydliga paralleller med konfirmandplanen. Eftersom konfirmandtiden trots allt är begränsad så borde fokus ändå rimligtvis vara att skapa förutsättningar för konfirmanderna att implementera sådan praxis även i sitt liv efter konfirmandtiden. Om konfirmandtiden lyckas med att hjälpa konfirmanderna utveckla ett personligt böneliv så har man uppnått något viktigt.

Det är dock viktigt att minnas att Coakley också lyfter fram församlingens gemensamma tillbedjan som en viktig del av asketisk praxis. På samma sätt är tanken

¹⁹⁶ *Ett stort under* 2017, 34.

om deltagande i församlingen efter konfirmandtiden framträdande i konfirmandplanen och som vi redan så lyfter Smith fram gudstjänsten som den viktigaste platsen för formning. Det är viktigt att inte ungdomarna efter konfirmandtiden isoleras, utan även har koppling till någon form av kristen gemenskap. I ljuset av det som både Coakley och Smith lyfter fram så skulle det vara bra om konfirmandundervisningen uppmuntrar till både personlig böneliv och deltagande i församlingens gudstjänst. Det kunde skapa förutsättningar för att ungdomarna också efter konfirmandtiden ska kunna växa i tro, hopp och kärlek.

4.4 Sammanfattning

I det här kapitlet har jag gått igenom de riktlinjer som konfirmandplanen ger för hur etikundervisningen ska genomföras i praktiken. Även om konfirmandplanen inte fokuserar på metoder och det är upp till den lokala församlingen att utveckla pedagogiska tillvägagångssätt, får man en ganska god bild av ungefär hur det är tänkt att undervisningen ska se ut. Jag gick sedan igenom fyra riktlinjer hos James K. A. Smith för hur kristen undervisning som tar tanken om formning på allvar kunde se ut. När jag jämförde dem med konfirmandplanens syn på undervisning hittade jag många gemensamma beröringspunkter men såg också vilka områden som det skulle vara värt att lägga större fokus vid och utveckla i konfirmandundervisningen. Till sist såg jag på den typ av asketisk praxis Sarah Coakley förespråkar och hur väl den går att tillämpa i konfirmandundervisningen.

Den första tanken som Smith lyfter fram är att koppla samman klassrummet med kapellet och församlingen. Det som sker i undervisningen behöver hänga samman både med den kristna praxisen och församlingens gudstjänstliv. Här uttrycks liknande tankar i konfirmandplanen, men det skulle vara viktigt att göra dessa kopplingar tydligare och att ta den tanken på större allvar i undervisningen. Även klassrummet kan ses som en plats där tron praktiseras och det som händer i kapellet kan utgöra grunden för etiska diskussioner. Det är också värt att se till att kopplingen till församlingens gudstjänstliv är tillräckligt stark och att konfirmandgruppen tydligt under konfirmandtiden får se sig själv som en del av den gemenskapen.

Det andra som Smith lyfter fram är kopplingen mellan klassrummet, livet tillsammans och samhället. Undervisningen behöver hänga samman med konfirmandernas liv tillsammans, men även på något sätt knytas till livet i samhället. Här finns gemensamma anknytningspunkter med konfirmandplanen i och med att den betonar att undervisningen hela tiden behöver koppla till konfirmandernas liv och att den lyfter fram att undervisning sker hela tiden. Speciellt på läger är det viktigt att se livet tillsammans, till exempel de gemensamma måltiderna och andakterna, som en viktig av undervisningen. Här har också ledarna och hjälpledarna en viktig roll i att visa exempel. Det skulle också vara värt att sträva efter en starkare koppling till livet utanför så att konfirmandgruppen inte blir isolerad, till exempel genom att utveckla de förslag som finns i konfirmandplanen på att konkret hjälpa människor som behöver hjälp.

Den tredje strategin som Smith beskriver är att koppla samman kroppen och sinnet. Pedagogiken får inte falla i diket att fokusera allt för mycket på exempelvis intellektet, utan människan som helhet behöver tas på allvar. Här finns det i ljuset av konfirmandplanens människosyn utrymme för utveckling. Genom att arbeta med de två föregående strategier är det möjligt att också involvera den här. Den kristna praxisen behöver då på allvar ses som kroppslig praxis. Det blir också viktigt att inte se det teoretiska som mer viktigt än det praktiska, utan låta dem båda spela en viktig roll i undervisningen. Även i klassrumssituationer är det viktigt att se till att metoderna tar hela människan i beaktande, till exempel genom att involvera kroppen och känslor i högre grad.

Förutom dessa tre strategier lyfter Smith fram sånger, berättelser, symboler och bilder som en viktig del i förandet av studerandes imaginära förmåga. Sången och musiken har redan en naturlig del i konfirmandplanen och kunde förutom i andaktslivet involveras i andra former av undervisning. Berättelser, symboler och bilder kunde i högre grad användas för att hjälpa konfirmanderna att kunna föreställa sig det mål som deras kärlek ska riktas mot. Berättelser kunde på ett enkelt sätt involveras, till exempel genom bibliska berättelser och heliga människors livshistoria.

Coakley lyfter speciellt fram den kontemplativa bönen, men även gemensam tillbedjan och ett bredare spektrum av discipliner från den asketiska traditionen. Även om målet

för den asketiska livsstilen som hon förespråkar kan upplevas ambitiöst med tanke på konfirmandarbete, så finns det gemensamma beröringspunkter med konfirmandplanen. Coakley visar att också det personliga bönelivet kan fungera som en särskild plats för Andens formativa inverkan. Det är motiverat att praktisera bön i samband med etikundervisningen och även testa former av mer tyst eller kontemplativ bön. Tjänande är en annan asketisk praxis som skulle gå bra att implementera i konfirmandundervisningen och som också skulle stödas av konfirmandplanens mål för etikundervisningen. Eftersom poängen är att konfirmanderna ska kunna växa som kristna resten av livet är det ändå viktigt att praxisen inte reduceras till konfirmandtiden. Det är alltså eftersträvansvärt att undervisningen hjälper konfirmanderna att involvera kristen praxis i sitt eget liv, till exempel genom att de får stöd i utvecklandet av ett personligt böneliv.

De idéer som Smith och Coakley för fram är på många sätt förenliga med konfirmandplanens vision. De förklarar en del av det som finns uttryckt där, de fördjupar en del, de utmanar en del och framför allt ger de en del tips för hur konfirmandplanens vision kunde ta sig mer konkreta uttrycksformer.

5 Avslutning

I denna avhandling har jag undersökt hur etikundervisning i konfirmandarbetet i Evangelisk-lutherska kyrka i Finland kan förstås som formativ praxis. Forskningsfrågorna som jag har svarat på är hurudan syn på etikundervisning som finns i konfirmandplanen *Ett stort under*; om det i konfirmandplanen finns en relation mellan upplägget i etikundervisningen och kristen praxis; samt vilken sorts människosyn och inlärningssyn som skulle stärka inlärningsmålet om ett livslångt lärande gällande frågor kring etik. Jag har också gett förslag på hur tanken om undervisning som formativ praxis kan tillämpas i konfirmandarbetet.

I det andra kapitlet svarar jag på min första och andra forskningsfråga genom att analysera konfirmandplanen. Fastän visionen för etikundervisningen ganska långt är uppbyggd kring den enskildes förmågor att kunna handla etiskt, så uttrycker konfirmandplanen på flera ställen tankar om att etikundervisningen kan och bör leda till en mer djupgående förändring hos konfirmanderna. Etikundervisningen kan förstås som början på en process av att växa i tro, hopp och kärlek hela livet. Konfirmandplanen lyfter fram en holistisk människosyn och en mångsidig syn på lärande. Trots detta ligger tyngdpunkten ofta på tankeverksamhet och diskussion när undervisning behandlas i konfirmandplanen. På några ställen uttrycks en koppling mellan kristen praxis och etik, men denna tanke har inte en framträdande plats när etikundervisningen diskuteras. Relationen mellan dessa två behöver därför redas ut närmare. Det finns på flera ställen i konfirmandplanen ambitioner om att etikundervisningen kan leda till en verklig förändring i konfirmandernas liv, det vill säga forma dem på djupet, men förhållandet mellan människosyn, syn på inlärning och pedagogiska tillvägagångssätt behöver redas ut för att den här typen av undervisning ska kunna åstadkommas i praktiken.

I det tredje kapitlet svarar jag på min tredje forskningsfråga genom att föra James K. A. Smith och Sarah Coakley i diskussion med konfirmandplanen och låta deras horisonter sammansmälta med konfirmandplanens. Jag svarar således samtidigt på de frågor som utkristalliserades i min analys av konfirmandplanen, det vill säga hur visionen av etikundervisning som livslång formning kan uppnås. Smith visar hur kristen undervisning kan förstås som formning, där en människas begär riktas mot

Guds rike. Coakley visar hur förståelsen av människan som en begärande varelse är nödvändig i diskussionen om kristen etik och beskriver målet för det etiska livet som en process av att människans begär ordnas rätt i förhållande till Gud. Etikundervisningen under konfirmandtiden behöver i ljuset av det Smith och Coakley säger ha en strategi för formning. Både Smith och Coakley lyfter fram den kristna praxisen som central när det kommer till att forma en människas begär rätt. Den formativa processen är ändå sist och slutligen inte något som människan själv åstadkommer, utan både Smith och Coakley betonar att det är Guds Ande som åstadkommer förändringen. Smith knyter dock Anden starkare till församlingens gemensamma liturgi och sakrament, medan Coakley starkare betonar personlig asketisk praxis.

I det fjärde kapitlet fortsätter jag att svara på min tredje forskningsfråga genom att ta reda på hur visionen om etikundervisning som formativ praxis kan tillämpas i praktiken. Jag sammanställer de pedagogiska tillvägagångssätt och praktiker som hittas i konfirmandplanen och för dem i diskussion med Smiths riktlinjer för undervisning där målet är formning och Coakley beskrivning av asketisk praxis. Jag ger förslag på hur det som Smith och Coakley säger kan tillämpas i konfirmandundervisningen. Med hjälp av Smith kommer jag fram till att kopplingen mellan den kristna praxisen och etikundervisningen kunde förtydligas och användas mer; att etikundervisningen kunde knytas starkare till konfirmandernas liv tillsammans under konfirmandtiden och samhället runt omkring; att kroppen och känslor kunde involveras mer i undervisningen; samt att berättelser, symboler och bilder kunde användas för att hjälpa konfirmanderna att föreställa sig målet med det etiska livet. Med hjälp av Coakley visar jag hur klassiska andliga discipliner som exempelvis kontemplativ bön och tjänande kan implementeras i konfirmandundervisningen som stöd för målet för etikundervisningen. Eftersom poängen är att konfirmanderna ska kunna växa som kristna resten av livet är det viktigt att den kristna praxisen inte reduceras till konfirmandtiden. Om konfirmanderna utvecklar ett personligt böneliv och fortsätter vara aktiva i församlingen stöds målet av att fortsätta formas som kristen hela livet.

En syn på etikundervisning i konfirmandarbete som formativ praxis gör det alltså möjligt att ta tanken om ett livslångt lärande gällande frågor kring etik på allvar. Den

synen är både genomförbar och på det stora hela förenlig med konfirmandplanens vision. Det är möjligt att ha en strategi för etikundervisningen där målet är att konfirmanderna ska kunna fortsätta att formas som kristna hela livet.

En intressant uppgift som skulle fördjupa mitt arbete är att göra ett liknande projekt ur en epistemologisk synvinkel. Vilka slutsatser skulle man komma till om man fokuserar på kunskapssyn istället för på människosyn? Ett sådant arbete skulle komplettera mitt arbete och ge nya idéer på hur etikundervisning i konfirmandarbete kan utföras.

Eftersom detta arbete har fokuserat på konfirmandplanen finns det annat material som kunde tas som utgångspunkt för en liknande uppgift som denna avhandling utgör. Det skulle exempelvis vara intressant att undersöka församlingarnas lokala konfirmandplaner. På vilket sätt tillämpas den gemensamma konfirmandplanen där? Stämmer de pedagogiska metoder som föreslås överens med det jag kommit fram till? Det skulle även vara intressant att göra empiriska studier av församlingars konfirmandarbete för att ta reda på hur tillämpningen av konfirmandplanen ser ut i praktiken. Förutom detta skulle det vara möjligt att analysera konfirmandböcker närmare och ta reda på hur deras innehåll förhåller sig till konfirmandplanen och de tankar som jag framfört i denna avhandling.

Källor

Publikationer

Ett stort under – Plan för konfirmandarbetet 2017.

2017 Kyrkostyrelsen, Helsingfors.

Livet - Tron - Bönen

2001 Kyrkostyrelsen, Helsingfors.

Rippikoulun todellisuus

2009 Kyrkans forskningscentral, Tammerfors.

Utmanad kyrka

2012 Kyrkans forskningscentral, Tammerfors.

Litteratur

Bexell, Göran & Grenholm, Carl-Henric

1997 *Teologisk etik: En introduktion.* Verbum Förlag, Stockholm.

Coakley, Sarah

2013 *God, Sexuality, and the Self: An essay 'On the Trinity'.* Cambridge University Press, Cambridge.

2015 *The New Asceticism: Sexuality, Gender and the Quest for God.* Bloomsbury, London.

Grenholm, Carl-Henric

2006 *Att förstå religion: Metoder för teologisk forskning.* Studentlitteratur. Lund.

Kokkonen, Jarmo

- 2016 *Sukupuoli ja yhteisöllisyys rippikoulun rituaaleissa.*
(Diss.) Kyrkans forskningscentral, Tammerfors.
- Niemelä, Kati
2008 *Does Confirmation Training Really Matter?* Kyrkans
forskningscentral, Tammerfors.
- Palmer, Parker J.
1993 *To Know as We Are Known: Education as a Spiritual
Journey.* Andra upplagan. HarperSanFrancisco, San
Francisco.
- Smith, James K. A.
2009 *Desiring the Kingdom: Worship, Worldview, and
Cultural Formation.* Baker Academic, Grand Rapids.
2013 *Imagining the Kingdom: How Worship Works.* Baker
Academic, Grand Rapids.
- Schweizer, Friedrich; Ilg, Wolfgang & Simojoki, Henrik (Red.)
2010 *Confirmation Work in Europe: Empirical Results,
Experiences and Challenges.* Gütersloher Verlagshaus,
Gütersloh.
- Vikström, Björn
2005 *Den skapande läsaren: Hermeneutik och
tolkningskompetens.* Studentlitteratur, Lund.
- Willard, Dallas
1991 *The Spirit of the Disciplines: Understanding How God
Changes Lives.* HarperOne, San Francisco.
- Pruuki, Heli
2018 *Ihme.* Nuori kirkko ry, Helsingfors.

Pruuki, Heli; Pruuki Lassi & Pulkkinen, Jari

2018 *Ihme: Rippikoulun ohjaajan kirja.* Nuori kirkko ry,
Helsingfors.

Opublicerat material

Högnabba, Patricia

2009 *Kunskap, tro och religionsutövning: en kritisk granskning av skriftskolans inverkan på ungdomars religiositet.* Pro gradu-avhandling. Åbo Akademi.

Österbacka, Jimmy

2018 *I svagheten blir kraften störst: Andlig formning hos Martin Luther och Dallas Willard.* Pro gradu-avhandling. Åbo Akademi.

Internetkällor

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland:

”Församlingarnas konfirmandundervisning 2016, tillg. 3.4.2019, kan hämtas från <http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/sp2?open&cid=Content1FC7CB>

Handboken för kyrkliga förättningar, tillg. 3.4.2019 på http://kyrkohandboken.fi/forr/konfirmation_a.pdf

”Konfirmationen hör ihop med skriftskolan”, tillg. 3.4.2019 på <https://evl.fi/livets-fester/konfirmation>

”Konfirmandundervisning”, tillg. 3.4.2019 på <https://evl.fi/livets-fester/konfirmation/konfirmandundervisning>

”Uudistuksen päälinjat”, tillg. 3.4.2019 på

<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content237F32>